

II. Meşrutiyet dönemi basınında tarımsal kalkınmayı savunan bir yayın organı: Felahat

A publication organ defending agricultural development in the press of the II. constitutional period: Felahat

Gönderim Tarihi / Received: 03.03.2023

Kenan DEMİR¹

Kabul Tarihi / Accepted: 02.05.2023

Doi: [10.31795/baunsobed.1259546](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1259546)

ÖZ: Osmanlı Devlet’inde tarımsal yayıncılık 1880’lerden itibaren yaygınlaşmış ve II. Meşrutiyet dönemi ise en canlı olunan yayıncılık dönemi olmuştur. Osmanlı Devleti’nin bir tarım ülkesi olması nedeniyle iktisadi kalkınmada tarımsal konular önem arz etmiş ve bu bağlamda ziraat yayıncılık örnekleri fazlalaşmıştır. II. Meşrutiyet döneminde çıkan tarımsal yayım organlarından biri de *Felahat* dergisi olmuştur. Osmanlı Devleti’nde Ziraat Bakanlığı’nda ve çeşitli eğitim kurumlarında muallim olarak istihdam edilen ziraat uzmanlarının yazar kadrosunu oluşturduğu *Felahat*’ın içeriği genelde tarımsal konuları kapsamamasına karşın iktisadın diğer sektörlerine yönelik de yazılar da çıkmıştır. Osmanlı Devleti’nin tarımsal kalkınmasını daha elzem olduğunu belirten *Felahat*, bu bağlamda tarım sektörünün sorunlarına değinmiş ve ne gibi politikalar geliştirirse kalkınmış bir tarım sektörü olacağına yönelik çözüm önerileri getirmiştir. Bu çalışmada *Felahat* dergisinin 1913-1918 döneminde çıkan yazılar doğrultusunda Osmanlı Devleti’nin tarım sektörünün sorunları ve politikaların neler olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Tarım sektörü, İktisadi kalkınma, Ziraat yayıncılık, Felahat

ABSTRACT: Agricultural broadcasting became widespread in the Ottoman Empire from the 1880s and became the broadcasting sector in which the II Legitimacy period was the most vibrant. Due to the fact that the Ottoman Empire was an agricultural country, agricultural issues were important in economic development and in this context, the examples of agricultural publishing increased. Felahat magazine was one of the agricultural publication organs published during the II. Constitutional Monarchy period. Although the content of Felahat, which consisted of agricultural experts employed as teachers in the Ministry of Agriculture and various educational institutions of the Ottoman Empire, generally covered agricultural subjects, it was also published in other sectors of the economy. Stating that the agricultural development of the Ottoman Empire was more essential, Felahat touched upon the problems of the agricultural sector in this context and offered solutions for the Ottoman Empire to be a developed agricultural sector, whatever policies it develops. In this study, it has been tried to show the problems and policies of the agricultural sector of the Ottoman Empire in line with the articles published in the period of 1913-1918 in the Felahat journal.

Keywords: Ottoman State, Agricultural sector, Economic development, Agricultural publishing, Felahat

¹ Doç. Dr. İstanbul Medipol Üniversitesi/İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi/Uluslararası Ticaret ve Finansman, kdemir@medipol.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1508-5978>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Despite the implementation of various policies in order to develop economically from the beginning of the 19th century, the Ottoman Empire could not achieve sufficient success and the economic problems continued unchanged for more than a century. In line with the international division of labor of the Ottoman Empire, the development of the agricultural sector has become an opinion since the 1850s, and the Ottoman Empire has made many initiatives for the realization of agricultural development. Although it achieved partial success in the agricultural sector, it could not realize radical changes regarding the problems. Although the inadequacy of factors such as capital and human capital in the Ottoman Empire were the most important factors in not solving agricultural problems, the lack of competent Ottoman bureaucrats who were knowledgeable in agricultural issues also caused agricultural problems to become chronic.

Ottoman bureaucrats started their initiatives by reorganizing agricultural institutions for the development of the agricultural sector of the Ottoman Empire and established a modern-style agricultural bureaucracy network. With the formation of the idea that teaching the public the modern agricultural method to increase agricultural production would increase agricultural production, initiatives such as educational institutions, sample farms and agricultural broadcasting were carried out in the provinces to provide educational information to the public on this subject. Due to the importance of mechanization in production in addition to applying modern agricultural methods, the import of these machines was encouraged for the use of the latest technology invented in Europe in the agricultural sector and guiding policies were implemented for the farmers to supply these machines. Attempts were made on agricultural loans to supply both machinery and agricultural planting costs, and in this direction, Homeland Funds were established and Homeland Funds were transformed into Ziraat Bank in 1888. Investments were made in transportation for the development of commercial agriculture and the cultivation of industrial agricultural products by the farmer, and the transportation network of the Ottoman Empire was strengthened.

After the declaration of the II. Second Constitutional Monarchy, a new administration came to power in the Ottoman Empire and the Union and Progress administration made many economic initiatives for the economic development of the Ottoman Empire and gave more importance to the agricultural sector due to its relatively developed agricultural infrastructure. It has continued its agricultural investments and policies since the 19th century. In this study, the problems of the Ottoman agricultural sector were examined in the light of Felahat magazine. After the index of 67 issues of Felahat magazine, which was published in the period of 1913-1919, was published, the agricultural problems of the Ottoman Empire and solution suggestions were explained in the light of the publication policy of the magazine. In the study, the descriptive method was applied and the agricultural problems of the Ottoman Empire were examined by considering the chronological history process.

As a result of factors such as the Ottoman Empire's position as an agricultural country as an economic sector and the censorship of political issues in general, many agricultural publications were published and agricultural issues were heavily covered in political newspapers. Felahat, one of the journals published in the field of agriculture during the II. Constitutional Monarchy period, although it was published as an agricultural journal, touched on other economic sectors and problems.

Results

Felahat A publication policy aimed at the economic problems experienced during the II. Constitutional Period and the content of the articles published in the magazine created the economic problems of the Ottoman Empire. Felahat also paid attention to the publication of articles that would help Ottoman farmers in their agricultural plantings and increase their knowledge, and the language of the newspaper was simple and understandable so that the people could understand the articles more easily. Felahat tried to use modern agricultural methods instead of traditional farming methods by farmers and to spread the use of agricultural machinery. He touched upon the problems experienced by the farmers during agricultural planting and made suggestions to solve them and tried to eliminate the problems by

expressing them. He wanted the farmers to increase their production and emphasized that with the realization of more market-oriented industrial and animal production, both their own welfare would increase and the economic development of the state would be realized. Although Felahat is an agricultural journal, subjects such as trade, industry and transportation were also the economic sectors that the journal touched on, and these articles were mostly related to agricultural production and stated that the development of trade, industry and transportation would increase agricultural production.

Giriş

Osmanlı Devleti, iktisadi anlamda 19. yüzyılın başından itibaren kalkınmak için çeşitli politikalar uygulanmasına karşın yeterli bir başarı sağlayamamış, iktisadi sorunlar bir yüzyıldan fazla değişmeden devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin uluslararası iş bölümü doğrultusunda tarım sektörünün geliştirilmesinin uygun olduğu 1850'lerden itibaren bir kanaat haline gelmiş ve tarımsal gelişmenin gerçekleştirilmesi için Osmanlı Devleti'nde birçok girişim gerçekleştirilmiştir. Tarım sektöründe kısmi bir başarı yakalanmasına karşın sorunlara yönelik radikal değişimleri gerçekleştirememiştir. Osmanlı Devleti'nin sermaye ve beşerî sermaye gibi faktörlerinin yetersizliği tarımsal sorunların çözülmemesinin en önemli faktörleri olmasına karşın tarımsal konulara vakıf ve dirayetli Osmanlı bürokratlarının olmaması da tarımsal sorunların kronik bir hale gelmesine sebep olmuştur.

Osmanlı bürokratları Osmanlı Devleti'nin tarımsal sektörünün kalkınması için öncelikle tarımsal kurumları yeniden organize ederek girişimlere başlamış ve modern tarzda ziraat bürokrasisi ağını kurmuşlardır. Halka modern tarım yöntemlerinin öğretilmesinin tarımsal üretimi artıracak fikrinin oluşumuyla birlikte halka bu konuda eğitici bilgilerin verilmesi için vilayetlerde eğitim kurumları, numune çiftlikleri ve tarımsal yayıncılık gibi birçok girişimde gerçekleştirilmiştir. Çiftçinin modern tarım yöntemlerini uygulamanın yanında makineleşmenin üretimdeki öneminden dolayı Avrupa'da icat edilen son teknoloji tarımsal araç ve gereçlerin tarım sektöründe kullanılması için bu makinelerin ithali teşvik edilmiş ve çiftçilerin bu makineleri teminine yönelik yol gösterici politikalar uygulanmıştır. Hem makine temini hem de üretim maliyetlerini tedarik etmek için tarımsal kredi konusunda girişimlerde bulunulmuş ve bu doğrultuda Memleket Sandıkları tesis edilmiş ve Memleket Sandıkları 1888'de Ziraat Bankası'na dönüştürülmüştür. Ticari tarımın geliştirilmesi ve çiftçinin endüstri tarım ürünlerinin ekiminin gerçekleşmesi için ulaşım konusunda yatırımlar gerçekleştirilmiş ve Osmanlı Devleti'nin ulaşım şebekesi güçlendirilmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı Devleti'nde yeni bir yönetim iktidara gelmiş ve İttihat ve Terakki yönetimi, Osmanlı Devleti'nin iktisadi kalkınmasının gerçekleştirilmesi için birçok iktisadi girişimde bulunmuş, göreceli olarak gelişkin bir tarımsal alt yapı olması nedeniyle tarım sektörüne daha fazla önem vermiş ve 19. yüzyıldan beri gerçekleştirilen tarımsal yatırım ve politikalarını devam ettirmiştir. Bu çalışmada Osmanlı tarım sektörünün sorunları *Felahat* dergisi ışığında incelenmiştir. *Felahat* dergisinin 1913-1919 döneminde çıkan 67 sayısının fihristi çıkartıldıktan sonra derginin yayım politikası ışığında Osmanlı Devleti'nin tarımsal sorunları ve çözüm önerileri anlatılmıştır. Çalışmada tasvir yöntemi uygulanmış ve Osmanlı Devleti'nin tarımsal sorunları kronolojik süreç dikkate alınarak incelenmiştir.

***Felahat*'in künye bilgileri ve yayım politikası (1913-1919)**

Felahat, 28 Mart 1913 ile Şubat 1919 tarihlerinde on beş günde bir olarak 16 sayfa halinde 67 sayı çıkmıştır. 34. sayıya kadar düzenli çıktıktan sonra derginin çıkışında bazı aksaklıklar yaşanmış ve 44. sayıdan itibaren ise aylık yayımlanmaya başlamıştır. Yayım politikasını 40. sayıya kadar *Ziraat, Baytar, Sanayi ve Ticari Mecmua*, (*Felahat*, 1913: 1) ve bu sayıdan kapanana kadar ise *Yeni Çiftlik Mecmuası* olarak açıklamıştır (*Felahat*, 1917: 1) Tüm sayılarında imtiyaz sahibi ve başyazarı Sabuh İstipanyan (Birinci, 1938: XII), yazı işleri müdürü ise Ahmed Talad ve Leon olarak verilmiştir. Derginin bir nüshası 40 para olarak satılmış, senelik aboneliği ise 30 kuruş olarak belirtilmiştir (*Felahat*, 1913; 1917: 1). Derginin nüshaları Matbaa-i Hayriye Şürekâsı ile Matbaa-i Orhaniye Kolektif Şirketi'nde neşredilmiştir. *Felahat*, yerel vilayetlerin de ziraatına önem vermiş ve bu doğrultuşa derginin 41-42. sayısı sadece Aydın bölgesi ziraatına ayrılmış ve bu sayı Aydın özel nüshası olarak çıkmıştır. Özel nüsha olarak hazırlanan sayının 100 nüshası da Aydın Vilayeti incir üreticilerine hediye olarak ücretsiz dağıtılmıştır (*Felahat*, 1917: 1).

İfade-i Mahsus: İki Söz (*Felahat*, 1913: 1) başlıklı giriş yazısında *Felahat*'in çıkış amacı açıklanmıştır. *Felahat*, Osmanlı Devleti'nin kendisini bir çiftçi ülkesi olarak tanımlamasına karşın çiftçiliğin Nuh zamanından kalma yöntemlerle işletilmesini eleştirmiştir. Osmanlı çiftçilerinin Amerika ve Avrupa çiftçiliğinin gelişmesini sağlayan modern tarım yöntemlerinden habersiz şekilde ziraatla iştigal ettiğini belirtmiş ve *Osmanlı Devleti*'nde arazilerin modern tarım yöntemleriyle işlettirilmesi gerektiğini

savunmuştur. Tarımda ilerlemek için Osmanlı çiftçilerinin modern tarım yöntemlerini uygulamasını önermiştir. *Felahat*'ın çıkarılış amacı da *Osmanlı Devleti*'nde modern tarım yöntemlerinin yaygınlaşmasını sağlamak olarak açıklanmış ve derginin dili halkın anlayacağı bir şekilde sade Türkçe ile yazılacağı ifade edilmiştir. *Felahat*, *Osmanlı Devleti*'nde ziraat gazete ve dergilerine ilgi gösterilmemesine, halkın kahvehanelerde miskin miskin oturarak mizahi ve siyasi gazeteleri okumasını ve siyasi politikalarından başka havadislerle ilgilenmemesini eleştirmiştir. Çiftlik sahibinin tarlasında çiftçilikle vakit geçirmemesi ve toprağın veriminin artırmanın yollarını aramamasını da eleştiren *Felahat*, halkın toprağa olan alakasının yüzeysel olduğunu belirtmiştir. İngiltere'de lordların, Mısır'da felahların, Türkistan'da Türkmenlerin tarımı modern yöntemlerle işlediğini ve ziraatı geliştirmek için her türlü çabayı gösterdiğini vurgulamıştır. Mısır'ın kalkınmasının felahların gayreti sayesinde gerçekleştiğini ve Osmanlı çiftçilerinin de vaktin değerini ve sabanın kudretini anlayarak el birliği ile toprağı işlemeye başlaması ve Anadolu'yu iktisaden kalkındırması gerektiğini ifade etmiştir. Derginin ana gayesinin modern ziraat yöntemlerini bilen yazarlarla ziraat ve ziraatın alt şubelerinden bahsetmek olduğu açıklanmıştır. Dergide ormancılık, baytarlık, ticaret ve sanayi konularında da yazıların çıkacağı ifade edilmiştir (*Felahat* 1913: 1-3).

Kapak sayfasının ön kısmında derginin yazar kadrosunun listesi verilmiştir. Listeye göre Ziraat ile Şuubatı Muharrirleri: İhsan, İzmir'de Seydiköyü Bağcılık ve Bahçevanlık Müdürü (Onnik İhsan); Agop Sinasyan, İzmit Ziraat Memuru; Behram Vehbi, Mısır'da Memalik-i Hara Ziraatı Müdavimi; Tahsin, Sütçülük Mektebi Müdürü; Süreyya, Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Muallimi; Hasan Basri, Şehremaneti Fen Memuru; Hikmet, Selanik Sabık-ı Ziraat Memuru; Senekerim İstipanyan, Kastamonu Çiftlik Mektebi Müdürü; Talat, Mısır'da Çiftlikat Nazırı; Arapyan, İzmit Çiftlikat Müdürü; Ali Rıza, İzmir Seydiköyü Bağcılık ve Bağçevanlık Mektebi Müdür-i Muavini; Faik, Ziraat Müfettiş Umumisi; Kalfayan, Ziraat Nezareti Fen Şubesi Müdür-i Muavini ve Halkalı Ziraat Mektebi Alisi Muallimi; Karekin Deveciyan, Balıkhanne Merkez Müdürü; Kirkor, Ziraat Nezareti Kimyageri; Kimon, Halkalı Ziraat Mekteb-i Alisi Muallimi; Lütfi Arif ve Versail Bağçevanlık Mektebi Müdavimi; Lui Polopis, John Fawlor ve Şürekası, Ziraat Mühendisi; Muştafa Sabit, Üsküp Sabık-ı Çiftlik Mekteb-i Müdürü; Mihalaki: Mısır Memalik-i Hara Ziraatı Müdavimi; Nebil, Darphane Kimyageri; Nureddin, Kimyager; Baytar Muharrirleri: Simon Küçükyan, Baytar Mekteb-i Alisi Müdür-i Sanisi; Osman Nuri, Bakteriyolog; Karekin Arsinyan: Tophane Müzeceleri Baytarı; Yorgi, Baytar Mekteb-i Alisi Muallimi; Ticaret ve Sanayi Muharrirleri: Arşak Seğpusyan, Ticaret Mekteb-i Alisi Muallimi; Alber Barzilay, Ticaret Mekteb-i Alisi Muallimi; Sarkis Nihad, Ticaret Mekteb-i Alisi Muallimi; Yervant Zeki, Tüccar; Ormancılık Muharrirleri: Asaf Cemal: Orman Mekteb-i Âlisi Muallimi; Hırant Danzikyan, Orman Mekteb-i Âlisi Muallimi; Hukuk Muharriri: Sebuhan Navasartyan, Deavi Vekili. (*Felahat*, 1913: 1).

Listede ismi olmayan ancak dergide yazıları çıkan yazarlar ise şu isimlerden oluşmuştur: Abdülhakem Haras, İlhami, Şinasi, Ohannes, Ata Hamdullah, A. Fikret, Ali Kemal, Ali Osman, Ziya, Selim, Feridun, Ahmed Hamdi, Agop, Mehmed Reşid, Fazıl, Seyyid Ahmed Mahmud, Agop Oskan, Dikran Elmasyan, Arif Hikmet.

Derginin yazarlarından Simon Küçükyan, Osmanlı Ticaret Okulu ile 1893'te Halkalı Ziraat Mektebi'nde mezun olmuş ve 1908'de Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İstanbul'da Veterinerlik Okulu müdürü olarak görev almıştır (Stepanyan, 2014: 99). Senekerim İstipanyan, Kastamonu Çiftlik Okulu'nun müdürlüğü görevinde bulunmuştur (Stepanyan, 2014: 99). Hırant Danzikyan, Büyükdere Orman Müdürlüğü Okulu ve Halkalı Ziraat Mektebi Alisi'nde muallimlik görevlerinde bulunmuştur (Stepanyan, 2014: 98). Karekin Deveciyan, 1891'de Duyun-ı Ümumiye İdaresi'ne girerek Bursa, Bandırma, Selanik ve Sivas şubelerinde muhasebecilik, sandık amirliği, müteferrika katipliği, gümrük resmi munzam baş kontrollüğü ve memurluk gibi değişik departmanlarda çalıştıktan sonra 1910'da İstanbul Balıkhanne Merkez Müdürlüğü, 1917'de Balık İşleri Başmüfettişliği ve 1922'de Balıkçılık Başkontrollüğüne getirilmiştir (Seropyan, 1999: 376). İki yüzden fazla fotoğrafın yer aldığı *Balık ve Balıkçılık* adlı eseri 1906'da yayımlanmış ve 1915'te ikinci baskısı çıkmıştır (Stepanyan, 2014: 114). Onnik İhsan Efendi, İzmir'de Bağcılık Mektebi Müdürü olarak görev almıştır (Stepanyan, 2014: 99). İhsan Efendi, Meclis-i Mebusan üçüncü dönem İzmir mebusluğu da yapmıştır. Ziraat mektebi mezunu olup uzun süre ziraat uzmanı olarak çalışmıştır. Ziraat üretim ve girişimleri üzerine birçok kitap kaleme almıştır (Şahin, 2015: 270). Sarkis Nihad (Kiver), İstanbul'da eğitim gördükten sonra yüksek öğrenimini

Fransa’da *Paris Ecole des Hautes Etudes Commerciales Mektebi*’nde birincilikle mezun olduktan sonra İstanbul’a geri gelmiş ve Yüksek Ticaret Mektebi’nde birinci sınıf mütehassıs muhasep sıfatıyla muallim olarak görev almıştır. 42 sene bu eğitim kurumunda çalıştıktan sonra 1952’de emekliye ayrılmıştır (Dabağyan, 2010: 207).

Felahat dergisi, kapak sayfasında tarımsal teknolojinin halk tarafından rağbet edilmesi için birçok tarım makinesi ve araç ve gereçlerin reklamını yapmıştır. *Felahat*’ın önemseydiği konulardan biri de tarımda makineleşmedir. Dergide çıkan Jon Fowler ve Şürekâsı adlı reklam derginin kapak sayfalarında uzun süre yer almıştır. Jon Fowler’ın yazar kadrosu içerisinde olması derginin finansörlerinden ya da dergiyle yakın bir ilişki içerisinde olma ihtimalini vermektedir. Reklamda Fowler buharlı pulluklarıyla toprağın hakkıyla sürülüp bol mahsul elde edileceği vurgulanmıştır. Makinenin kullanımı hakkında her türlü bilginin mühendis Lipoldis tarafından verileceğini ve makinenin satımında gerekli kolaylıkların da sağlanacağı vurgulanmıştır (Felahat, 1913c: ks). Diğer bir tarımsal makine ilanı ise Hofherr-Schranz-Clayton Shuttleworth Şirketinin son sistem ürünü olan lokomobilleriyle harman makinesi olmuştur. Aynı zamanda el, bargir ve buharla çalışan sabit ve gayr sabit kuru ot tazyik makineleri, tınaz aletleri, saman doğrayan, hububat ve mısır parçalayan Balkan markalı aletlerin de satışının gerçekleştiği belirtilmiş ve bu makineler çiftçilere tavsiye edilmiştir (Felahat, 1913b: ks). Mayer ve Şürekâsı Şirketi’ne ait buğday, arpa, yulaf gibi ürünleri temizlemesi için kalbur makinesinin ilanı da dış kapak sayfasında yer almıştır. Kalbur makinesini resmini ilanının ortasında göstererek Mayer markasının en iyi kalbur makinelerini ürettiği vurgulanmıştır (Felahat, 1913a: ks). Aynı sayfada resminin de gösterildiği bir çiftlik makinesinin ilanı da yer almış ve Fr. Hake Berlin firmasının her türlü çiftlik makineleri, yağ makineleri, pamuk balyaları yapmak için tazyik makineleri ve su cendereleri gibi makinelerinin de satışı gerçekleştirdiği vurgulanmıştır (Felahat, 1913a: ks). Dergide yer alan bir reklamda A. Gaulin Ingenieur Constructuer firmasına ait sütçülüğe ait bir makinedir. Resmin gösterildiği bir makinenin birçok takdirname ve övgüler aldığı vurgulanmış, sütü, kaymağı, tereyağını muhafaza ve nakleden her türlü makinenin satışının gerçekleştiği vurgulanmıştır (Felahat, 1913b: ks). Rudsack Alat-ı Ziraiye Fabrikası adıyla yapılan reklamla ise çelikten mamul her türlü sapan ve pulluk gibi birçok tarımsal aletlerin satışının gerçekleştiği yazılmıştır. Fabrikanın senevi 200.000 pulluk ile 7.000 tohum ekmeğe mahsus makine sattığı reklamda vurgulanmıştır (Felahat, 1915a: ks). *Felahat*’ın arka kapağında tam sayfa olarak ilk dönemin hemen tüm sayılarında görülen George Chisnell ve Müdavimleri İngiliz Kumpanyası’na ait bir reklam da yer almıştır. Galata’da Mahmudiye Caddesi’nde 142-146 numaralı şirket bayisini şarkın en büyük ziraat makineleri kurumu olarak verilmiş ve dükkânda tarım sektörünün her türlü alt şubesine ait son teknoloji makinelerin satışın gerçekleştiği vurgulanmıştır (Felahat, 1913e: ks). İlk derginin dördüncü sayısında görülen daha sonra diğer sayılarda olan ve şirkete ait dört ziraat makinesinin resminin de yer aldığı ilanda dünyanın en maruf Primus’u başlığıyla verilen reklamda Avance markalı yağ işleten makine ve motorların satışının gerçekleştiği belirtilmiş ve Hjorth şirketine müracaat edilerek bu makinelere sahip olacakları vurgulanmıştır (Felahat, 1917f: ks).

Felahat’ın tarımsal makineleşme yanında kimyevi gübrelerin benimsenmesi ve yaygınlaşması için de kapak sayfalarında kimyasal gübrelerin öneminden bahseden reklamlar verilmiştir. Bu reklamlardan birinde Mısır Teşebbüsat-ı Ticariye Anonim Şirketi’nin reklamı yapılmıştır. Osmanlı Devleti’nin tarımsal üretiminin her şubesine ait kimyasal gübrelerin satışını gerçekleştirdiğini belirtmiş, azot ve fosfatlı gübrelerin en kalitesinin şirket tarafından satıldığı vurgulanmış az ya da çok miktarda satışının gerçekleştiği ve gübre kullanımında çiftçiye her türlü bilginin ücretsiz verileceği ifade edilmiştir (Felahat, 1913a: ks). Diğer bir reklamda ilk kez altıncı sayısında görülen ve sonra diğer sayılarda da sıklıkla çıkan reklamda çiftçi, bağcı ve bahçevanlara seslenerek üretimlerini artırmaları için tarla, bağ ve bahçelerinde Silink* markalı azotik kimyasal gübresini kullanmalarını önermiştir. Bu gübrenin kullanımıyla ziraat mektebinde yapılan tecrübelerle başarılı sonuçlar verdiği vurgulanmış. Bu gübrenin kullanımı hakkında Türkçe ilanların ücretsiz olarak almak isteyenlerin kuruma mektup yazmanın yeterli olduğu belirtilmiştir (Felahat, 1913f: ks).

Felahat dergisinde ziraat teknolojisine ait makinelerin yanında ziraatla alakalı ve derginin yazar kadrosunda olan kişilerin çıkarttığı kitaplarında tanıtımı da yapılmıştır. İlk defa 5. sayıda görülen ilanda derginin yazar kadrosundan Sarkis Nihad’a ait Faizli Hesabat-ı Cariye adlı kitabın reklamı yapılmıştır. Paris Ulum-ı Aliye ve Ticaret Mektebi mezunlarından olan Sarkis Nihad’ın Ticaret Mekteb-i Âlisi ve

Galatasaray Sultanisi'nde muhasebe dersleri verdiği vurgulanmıştır. Muhasebeye ait bu kitapla her türlü teori ve pratik bilginin de verildiği belirtilmiştir (Felahat, 1913: ks). Diğer kitap ise A. Ferid olarak bilinen yazara aittir. Ameli Bağçevanlık adlı kitabın nefis ve resimli bir kitap olduğu ve ufak bir bahçesi olan herkesin bu kitabı okuması gerektiği vurgulanmıştır (Felahat, 1913e: ks). Felahat yazarlarından olup aynı zamanda Seydiköyü Bağcılık ve Bahçevan Müdürü İhsan Bey'e ait olan kitabın da reklamı yapılmıştır. Peynir ve Tereyağı Yapmak Sanatları adıyla çıkan kitabın tüm çiftçi, ziraat öğrencisi ve muallimlerine tavsiye edilen kitaba Felahat idaresine başvurarak elde edebilecekleri belirtilmiştir. (Felahat, 1913e: ks.) Ayrıca diğer bir ilanda ise Pirinç Ziraatı adlı kitabın Felahat başyazarı Sebuğ İstepanyan'ın kitabı olduğu ifade edilmiş ve bu kitapla her türlü tecrübe ve tatbikat yöntemlerinin öğretildiği vurgulanmıştır. Bir yandan ülkede fazlaca üretilen bir yandan da senelik bir milyon değerinde ithal edilen pirincin Osmanlı'nın milli bir yemeği olduğunu nazarı dikkate alınarak kitabın her Osmanlı vatandaşının okuması gerektiği belirtilmiştir (Felahat, 1913e: ks.). Sekizinci sayıda Kimyevi Gübreler başlıklı reklamda Manastır Ziraat Müdürü Ligor Efendi tarafından kaleme alınıp neşrolunan bu kitap herkese tavsiye edilmiştir (Felahat, 1913g: ks). Tatbikat-ı Ziraiye adlı kitap reklamında ise Giresun Darümuallimin'de Ziraat Muallimi Osman Hilmi Efendi tarafından yazılan risaleyi tüm çiftçilere tavsiye edilmiştir (Felahat, 1913g: ks). *Felahat*, Nazar-ı Dikkate başlığıyla yazılan bir yazıda harita yaptırmak ve rapor yazdırmak arazilerini sulama işlerini düzenlemek, bataklık kurutmak ve topraklarını münbit kılmak isteyen kişilerin *Felahat* yönetimine müracaat etmeleri istenmiştir. Yabancı memleketlerde tahsil gören ve uzman olan harita, su ve ziraat mühendislerinin bu gibi işleri yapmaya hazır olduğu vurgulanmıştır (Felahat, 1913k: ks). Pamuk Ziraat ve Ticareti başlığıyla verilen ilanda ise *Felahat* başyazarı Sebuğ İstepanyan tarafından yazılan kitabını tanıtımı yapılmıştır. Yedi seneden fazla Mısır'da yaptığı tecrübelerin eseri olan bu kitabın pamuk ziraatıyla uğraşanlar için faydalı olduğu ve dokuma sanayiden istifade etmek isteyen uzman ve fen uzmanlarına da kitap tavsiye edilmiştir. Pamuğun *Osmanlı Devleti*'nin birçok bölgesinde yetişmesi hasebiyle kitabın önemli bir hizmet sağlayacağı ifade edilmiştir (Felahat, 1913k: ks).

Felahat dergisinin son sayfalarında yer alan ve bazen kapak iç sayfasına da sarkan *Havadis* başlığıyla ziraat sektörü hakkında çeşitli bilgiler ve haberler verilmiştir (Felahat, 1913: 64). *Tevcihat* adıyla verilen bir haberde Ticaret ve Ziraat Nezareti Umur-ı Baytar Müdürü Abdullah Efendi'nin istifası sonrası yerine Mülkiye Baytar Mekteb-i Alisi Müdürü Ali Rıza Bey'in tayin edildiği yazılmıştır (Felahat, 1913: 64). İzmit Sancağı Orman Müfettişliğine de Rumeli müfettişlerinden Tahsin Bey'in atandığı ifade edilmiştir (Felahat, 1913: 64). Yenice Vardar Alat-ı Ziraiye Depo Müdürü Abdülmecid Efendi'nin Erzurum Vilayeti Merkez Ziraat Muallimliğine atandığı ve aynı zamanda Priştine Alat-ı Ziraiye Depo Müdürü Eyüp Sabri Efendi'nin de Erzurum Alat-ı Ziraiye Depo Müdürlüğü'ne getirildiği ifade edilmiştir (Felahat, 1913: 64). Felahat'ta tayin atamaları yanında Pendik'te inşa edilen Bakteriyojihaneye Baytarlığında yapılan suiistimalden dolayı Ticaret ve Ziraat Nezareti Memuru Jan Çiçekçiyan'ın memurluktan men edildiği belirtilmiştir (Felahat, 1913: 64). Felahat'ın 10. sayıda *Havadis-i Baytariye* başlığıyla Anadolu eyaletlerine yeni atanan baytar memurlarının listesi de verilmiştir (Felahat, 1913h: ks). Felahat'ın 12. sayısında ise *Tevcihat-ı Ziraiye* başlığıyla verilen yazıda ise Anadolu'ya yeni atanan ziraat memurlarının listesi verilmiştir (Felahat, 1913i: ks). *Havadis* başlığıyla verilen haberde Bağdat Vilayet Ziraat Müdürü Vecihi Bey'in 2.500 kuruş maaşla Hicaz Ziraat Müdürlüğü'ne tayin edildiği ve Baytar Ermenak Efendi'nin ise 1.500 kuruş maaşla Şehremaneti Baytarlığına tayin edildiği yazılmıştır (Felahat, 1913: 144). Aynı sayıda yazılan habere göre Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin Babıali'den istediği 250.000 liralık ek ödeneğin ancak 50.000 lirasının kabul edildiği ve kısa sürede Rumeli illerinde memur olarak istihdam edilen ziraat uzmanlarının Anadolu'nun çeşitli müdüriyet ve memurluklarına tayin edileceği ifade edilmiştir (Felahat, 1913: 144). Ayrıca Selimiye ve Erzurum Ziraat Mektepleri müdürlüklerinin ilga edildiği haberi de verilmiştir (Felahat, 1913: 144). *Duyun-ı Umumiye* Osmaniyeye'den başlığıyla verilen bir yazıda Kozlu Kömür Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi tarafından ihraç edilen hisse senetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bir hissenin beş lira olduğu altın bin hisse kağıdının olduğu okurlara ilan edilmiştir (Felahat, 1914: 448).

Tohum Temizleme Makineleri başlığıyla verilen havadiste ise mahsulata etkisi çok olan tohumların ıslahı meselesinin Ziraat Bakanlığı'nın dikkate aldığı bir konu olduğu vurgulanmıştır. Bundan dolayı her kaza ve köyde birer tohum temizleme makinesinin bulundurulması, makine teminini için gereken sermayenin de Ziraat Bankası tarafından ödeneceği ve Avrupa'dan yeterli derecede makine siparişinin

yapıldığı yazılmıştır. İki tane tohum makinesinin satın alındığı ve bunlardan birinin Halkalı Mekteb-i Âlisine diğerinin ise Bursa Ziraat Mektebi'ne gönderileceği yazılmıştır (Felahat, 1913d: ks). Numune Tarlası Fidanlıkları başlıklı bir havadiste Trabzon vilayetine bağlı Ordu kasabasında hükümetçe satın alınan bir arazide fındık ve ceviz gibi ürünleri yetiştirmek amacıyla numune fidanlığı ve numune tarlasının tesis edildiği ifade edilmiştir (Felahat, 1913d: ks). Fidan Tohumlukları adlı havadiste ise Anadolu'da orman yetiştirmek için hükümet tarafından fidanlıklar tesisi duyurulmuş ve Konya, Hüdavendigâr, Van vilayetleriyle Kütahya ve Urfa sancaklarında fidanlıklar için çeşitli fidan tohumlarının gönderileceği yazılmıştır (Felahat, 1913d: ks). Çekirgeler İçin Heyeti Fenniye adlı havadis başlığında ise Aydın vilayetinde zuhur eden çekirgeler için Paris'ten sipariş edilen çekirge serumunu denemek için bir uzmanın Aydın vilayetine gönderildiği ve heyetin içerisinde Felahat yazarlarından olan haşerat mütehassısı Süreyya Bey'in de yer aldığı yazılmıştır (Felahat, 1913d: ks). Harput'ta Artezyen Kuyusu adlı havadis yazısında ise Harput Amerikan Konsoloshanesinin hükümet adına bir artezyen kuyusu açmak için alet ve edevatıyla birlikte Amerika'dan bir ustanın sipariş edildiği ifade edilmiş ve aletlerin Harput'a gitmek için Samsun'a ulaştığı ve ilgili ustanın ise beklendiği belirtilmiştir (Felahat, 1913d: ks). Balkan Arazi Bankası başlığıyla verilen haberde Paris'te Bangué Balkanique Fonciere adında bir bankanın kurulduğu yazılmış ve bu bankanın Balkan hükümetleri tarafından işgal edilen çiftlik arazileriyle miri arazileri değerlendirerek satma işlemleriyle uğraşacağı ifade edilmiştir (Felahat, 1913d: ks). Şam'da Ziraat Mektebi başlığıyla verilen haberde ise yakında Şam'da bir Ziraat İmaliyat Mektebi'nin açılacağı belirtilmiştir (Felahat, 1913d: ks). İzmit'te Çiftlik Mektebi adıyla verilen havadiste ise İzmit'te bir çiftlik mektebinin açılacağı duyurmuştur (Felahat, 1913d: ks). Islahatı Ziraiye adlı verilen haberde ise bir sonraki senede ziraatta uygulanacak tedbirler ve ıslahatlara yönelik bir layihanın hazırlamak üzere Ticaret ve Ziraat Nezareti şube müdürlerinin Bakan Celal Beyefendi nezdinde toplandığı ve birkaç gün içerisinde layihanın Babıali'ye sunulacağı yazılmıştır (Felahat, 1913d: ks). Ziraat Sergisi adıyla verilen havadiste ise İngiltere'nin Bristol şehrinde bir ziraat serginin açılacağı haberi verilmiştir (Felahat, 1913d: ks)

Felahat, Teşekkür başlığıyla çıkışını kutlayan bir sürü yayın organı olduğunu vurgulamış, İzmir'den Köylü, Konya'da Babalık ve Kayseri'de çıkan Erciyes gazetelerine özellikle teşekkür eden bir yazıyı dördüncü sayısında yayımlamıştır (Felahat, 1913d: ks). İtizar başlığıyla yazılan yazıda ise her taraftan her gün alınan tebrik varakalarına ayrı ayrı cevap yazmanın mümkün olmadığını cümlesine alenen beyan teşekkür edilmiş ve okurlardan bu durumun mazur görülmesi rica edilmiştir (Felahat, 1913d: ks).

Felahat dergisi, Piyasa başlığıyla bazı tarımsal ürünlerin büyük ticaret merkezlerinde olan piyasa şartları hakkında bilgiler vermiştir. Pamuk Piyasası başlığıyla verilen İskenderiye muhabiri tarafından aktarılan bilgilerle Mısır piyasası okurlara aktarılmıştır. Fiyatlarda büyük bir dalgalanmanın yaşanmadığı, son günlerde deltaya düşen yağmur ve doluların pamuk fidanlarını olumsuz etkilemesine karşın mahsulün iyi durumda olduğu yazılmıştır. Ayrıca pamuk piyasasının Amerika şartları da verilmiştir. Avrupa ve Liverpool piyasasının canlı olduğu, Amerikalı endişelendiren konunun yabancı pamuk üzerinden alınan gümrük resminin hükümet tarafından düşürüleceği beklentisi olduğu yazılmıştır. Ve bunun Avrupalı üreticilerinin Amerika üreticileriyle rekabet ortamını artıracığı yazılmış ve bunun Amerikan fabrikatörlerini endişelendirdiği ifade edilmiştir. Amerika pamuk üretiminin iyi olduğu ve fiyatlarının yükseliş trendinde olduğu vurgulanmıştır (Felahat, 1913: 112).

***Felahat*'in yayın politikası**

Ziraatın geliştirilmesi için getirdiği öneriler

Felahat Dergisi'nde imzasız çıkan *Bir Memlekette Ziraat Nasıl Terakkî Eder* başlıklı makalede yazar ziraatın gelişmesinin eğitimin gelişmesine bağlı olduğunu ifade edenlere itiraz etmiştir. Eğitimin yararının inkâr edilmediğini ancak ziraatın gelişmesinin tamamen eğitime bağlanamayacağını vurgulamıştır. Maarifin az ilerlediği ya da hiç ilerlemediği devletlerde de tarımın geliştiğini belirtmiş ve Mısır köylülerini örnek olarak göstermiştir. Ayrıca ziraatın gelişmesi için büyük çiftliklerinin kurulmasının önemli olduğunu dile getirmiş ve Osmanlı'da büyük çiftliklerin yaygınlaşması gerektiğini dile getirmiştir. Büyük çiftliklerin kurulmasında asayiş, ulaşım ve amele gibi üç önemli sorununun olduğunu belirtmiş ve devletin bu üç konuda çalışma yaparak büyük çiftliklerin kurulmasına öncülük etmesini istemiştir. Ankara, Konya ve Eskişehir gibi bölgelerde ulaşımın gelişmiş olduğunu ifade etmiş ve bu bölgelerde büyük çiftliklerin tesisini önermiştir. Hükümetin gücünü gösterip asayişini temin etmesi

gerektiğini savunmuş, asayiş sağlanmadan ziraatta gelişmenin imkânsız olduğunu vurgulamıştır. Kırsal kesimde nüfus azlığından dolayı tarım sektöründeki işçi meselesinin çözümün ise diğer iki soruna göre zor olduğunu ancak gerekli çabanın gösterilmesiyle bir çözümün üretileceğini belirtmiştir (Felahat, 1918: 852-854). Ayrıca ziraatı geliştirmek için büyük çiftlik tesisinin teşvik edilmesinin önemli olduğunu vurgulamış ve büyük çiftliklerin oluşturulması için üretici kesimin aralarında arazi şirketleri kurmasını önermiştir. Kurulan arazi şirketlerini hükümetin ilk senelerde desteklemesi gerektiğini belirtmiş, İtibar-i Milli Bankası'nın arazi şirketleri tesisine öncülük etmesini teklif etmiştir (Felahat, 1918: 854-855).

Ziraat-ı Milliye başlıklı imzasız çıkan makalede Felahat, Osmanlı Devleti'nde üretilen tarımsal ürünlerin milli bir ürün haline getirilmesini önermiştir. Osmanlı'da yetişen ve ülkeyle özdeşleşen bir sürü ziraat ürünü olmasına karşın bu uğurda herhangi bir faaliyetin gösterilmemesini eleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nde incirin milli bir ziraat ürünü olmasına karşın devletin incir üretimine de destek vermediğini ifade etmiştir. Osmanlı incir fidanlarının Califonirya'ya götürüldüğünü ve burada incir çiftliklerinin tesis edildiğini belirtmiş, Amerika hükümetinin incir tüketimini yurt içerisinde tedarik ettiğini ve yakında Avrupa piyasasına da girip Osmanlı ile rekabet edeceği uyarısını yapmıştır. Fındık ziraatının da milli bir ziraat olmasına karşın yine binlerce fidanın Trabzon ve Giresun'dan yabancı memleketlere gönderildiğini ve Rusya'da Trabzonlular vasıtasıyla büyük fındık çiftliklerinin tesis edildiğini belirtmiştir. Bağcılıkta da aynı durumun yaşandığını, İzmir ve Suriye üzümünün meşhur olmasına karşın yerli ürünlerinin ıslah edilemediğini ve bu nedenle dış piyasada sorunlarla karşılaştığını ifade etmiştir. *Felahat*, İncir, fındık, üzüm ziraatı için bir araştırma merkezi tesis edilmediğini ve bu ürünlerin ıslahı için hiçbir teşebbüsün bulunmadığını dile getirmiştir. Yöneticilerin, fındığın değerini artırmak için dış piyasada İtalya ve İspanya menşeli fındıklarıyla rekabette hiçbir teşebbüsü gerçekleştirmemesi ve Giresun'da bir fındık ziraat merkezi açmaması nedeniyle eleştirmiştir. Milli tarımsal ürünlerinin geliştirilmesi için gerekli sermayenin olmadığını ileri sürenlere karşı makalenin yazarı, yabancı sermaye aracılığıyla gerekli teşebbüslerin yapılabileceğini önermiştir. Aydın Vilayetinde Fransız demiryolu kumpanyası aracılığıyla Manisa'da Bağcılık Ziraat Merkezi kurulabileceğini ve yine İngiliz Demiryolu Kumpanyası vasıtasıyla Aydın da incire yönelik bir ziraat araştırma merkezi açılabilceğini belirtmiştir. Bir devletin milli ziraatlarının o ülkenin iktisaden gelişmesi için temel taşları olduğunu vurgulamış ve devletin onların muhafaza etmesi gerektiğini belirtmiştir (Felahat, 1914: 513-515).

Ziraatta Hususiyet başlıklı makalede İstepanyan, çiftçilerin arazilerinde tek ürün yetiştirmekten ziyade farklı ürünleri bir arada yetiştirilmesini önermiştir. Bir çiftlikte bitkisel sanayi ürünleri yetiştirildiği gibi at, sığır, bal, süt ve tereyağı gibi ürünlerin de yetiştirilmesini önermiş ve son yıllarda genellikle hayvan yetiştiriciliğinde bir azalmanın görüldüğünü belirtmiştir. Çiftçilerin birkaç ürüne yoğunlaşarak bu ürünlerin üretilmesini eleştiren İstepanyan, bu politikanın yanlış bir girişim olduğunu ve bir çiftlikte tek ürünle uğraşılmasının iktisat kanuna aykırı olduğunu belirtmiştir. Bir çiftçinin tek bir ürünü üretmesi ne kadar tehlikeli ise bir ülkenin tek bir ürün üretmesinin de bin kat daha tehlikeli olduğunu vurgulamıştır. Mısır'ın bunu yaşadığını ve Mısır'da sadece pamuk yetiştirildiğini belirtmiştir. Pamuk ihtiyacının ortadan kalktığı ya da fiyatı düştüğü sürece Mısır'ın iktisaden iflas edeceğini ifade etmiştir (Senekerim İstepanyan, 1913: 243-244).

Ziraat Ancak Hürriyetle Payidar Olabilir başlıklı imzasız çıkan makalede *Felahat*, Montesquieu'nun dediği gibi *bir memlekette ziraatın terakkisinin hürriyetle gerçekleşebilir* sözüne değinmiş ve ziraatın hür bir sanat olduğunu ve özgür bir ülkede özgür bir ferde mahsus bir üretim faaliyeti olduğunu belirtmiştir. Osmanlı vatandaşlarının memuriyet peşinde koşması ve özel teşebbüs gerektiren girişimlerde bulunmaması eleştirilmiştir. İngilizlerin teşebbüsü şahsi ederek kendi kendini yetiştirdiğini ve bu alanda birçok girişim gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nde özel teşebbüsün görülmemesinin en büyük sebebinin yıllarca hürriyetten yoksun olunmasına bağlamıştır. Osmanlı'yı kurtaracak yegâne gücün ziraat olduğunu vurgulamıştır. Ziraatın gelişmesini sağlayacak en büyük amilin ise özel teşebbüs olduğunu ve tarımsal gelişimin hürriyetle birlikte gerçekleşeceğini belirtmiştir (Felahat, 1913: 129-139).

Usul-i Muhasebe-i Ziraiye başlıklı yazıda *Fazıl*, ziraatta muhasebe usulünün önemini anlatmıştır. *Fazıl*, eskiden çiftçinin kendi ve ailesinin tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için ziraat ettiğini ve bu nedenle

muhasebe defteri tutmasına ihtiyaç olmadığını belirtmiştir. Ancak bu sırada çiftçilerin piyasaya yönelik birçok ürün üretmeye başladığını ve birçok işçi çalıştırdığını dile getirmiştir. Çiftçilerin ziraat işlerinde muhasebe sistemini uygularsa kısa zamanda üretimin artacağını ve bu nedenle Osmanlı Devleti'nin de yabancı boyunduruğundan kurtulacağını belirtmiştir. Çiftçinin muhasebe sistemini uygulanmamasının düşünülmemeyeceğini dile getirmiş ve birçok çiftçinin muhasebe sisteminden habersiz olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle *Felahat*'ın sütunlarında çiftçilere muhasebe sistemini öğretecek yazıların yayımlanacağını duyurmuştur (Fazıl, 1913: 282-283). Sonraki sayıda Fazıl, muhasebe hakkında okurlara çeşitli bilgiler vermiştir. Bir çiftliğin üretimin ehemmiyeti ne olursa olsun miktarlarını kaydeden deftere muhasebe-i ziraat defteri denildiğini ve çiftlik işlerinin doğru bir surette gidip gitmediğini ziraat defterleri sayesinde anlaşılacağını ifade etmiştir. Çiftçinin yaptığı işleri gösteren bir rehber ihtiyacı olduğunu ve muhasebe defterlerinin çiftçileri işlerinden haberdar ettiğini belirtmiştir (Fazıl, 1914: 315).

Osmanlı Devleti'nde ziraat sendikalarının kurulması girişimleri olması nedeniyle bu doğrultuda *Felahat* sütunlarında yabancı ülkelerde tesis edilen ziraat sendikaları hakkında okurlara bilgi verilmiştir. Yazıda belirtildiğine göre Belçika'da yedi ziraat sendikası olmak üzere 540 ziraat iştiraki şirketi vardır. Japonya'da 1.500 ziraat sendikası, İtalya'da 1.800 tasarruf sandığı, Avusturya'da 7.200 tasarruf sandığı ve Almanya'da 13.700 itibari ziraat sendikası bulunmaktadır. Fransa'da 1900'da 9 bölge sandığı, 87 mahalli sendikası vardır. 1910'da bölge sandıklarının adedi 97'ye ve mahalli sandıkları ise 1.350'ye yükselmiştir. *Felahat*, Avrupa ziraatının gelişiminde ziraat sendikalarının önemli rol oynadığını ve *Osmanlı Devleti*'nde de bu sandıkların teşkiliyle tarım sektöründe kredi sorununun çözüleceğini vurgulamıştır (Felahat, 1914: 318).

Muhabir Mektupları: Adana'dan başlıklı yazıda Ohannes, Adana Ovası'nın tarımsal şartları ve teknolojisi hakkında okurları bilgilendirmiştir. Ohannes, Adana Ovası ziraatının %3'ünün son sistem teknoloji makinelerinin kullanıldığını ifade etmiştir. Çiftçilerin kullandığı makinalardan bazılarının çift ve tek buharlı pulluklar olduğunu ve bu aletlerin kuvvetlerinin ise 16-26 beygir gücünde olduğunu belirtmiştir. Çift buharlı pullukların günde elli ila yetmiş dönüm, tek lokomotiflerin ise otuz dönüm ekim yapacak kapasitede olduğunu vurgulamıştır. İngiliz sistemindeki teknolojinin buralarda çok yayıldığını ve zengin çiftçilerin yeni teknolojiyle üretimlerini sürdürmesine karşın fakir çiftçilerin ise sabanlarla ziraat ettiğini ifade etmiştir. Vilayetin birçok çiftliğinde tek ve çift buharlı pulluklar olduğunu ve bu makineler sayesinde ziraatın ilerlediğini belirtmiştir. Pulluklardan sonra vilayet dahilinde rağbet edilen diğer bir makinenin harman makineleri olduğunu ve sayısının 50 civarında olduğunu dile getirmiştir. Makineler çoğunluğunun İngiliz malı ve 250-300 lira değerinde olduğunu ve makineler sayesinde mahsulün zamanında piyasaya getirildiğinden yüksek fiyatlarla satıldığını belirtmiştir. Buharlı pulluk ve harman makinelerinden sonra vilayette önem arz eden diğer bir makinenin de biçer makinesi olduğunu belirtmiştir. Vilayette yaygın bir şekilde makine kullanılmasına karşın almış binden fazla amele çalıştığını belirtmiş, ancak fazla ameleye de ihtiyaç duyulduğunu ve hasat zamanında amele eksikliği yüzünden sıkıntıların yaşandığını ifade etmiştir (Ohannes, 1913: 46-47).

Felahat, ziraat kanununun değiştirilmesi için bir komisyon kurulmasını önermiştir. Mevcut Ziraat Kanunu tetkik edilerek yeniden yazılmasını talep etmiş ve ayrıca Ziraat Kanunu'na yönelik bir ders kitabının yazılmasını istemiştir. Ders kitabının hazırlanmasında hukuk uzmanı olduğundan Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Şeref Bey'in bu çalışmalara öncülük edeceğini ifade etmiştir. Kısa sürede ziraat kanunu ve nizamlarına yönelik bir eserin çıkmasını arzu etmiştir (Felahat, 1918: 834-835).

İşe Meselesi başlıklı imzası çıkan yazıda *Felahat*, kamuoyunu meşgul eden işe meselesine değinilmiştir. İşe meselesinde asıl sorunun üretim meselesi olduğunu belirtmiş ve devletin tüm kuvvetiyle üretim imkanlarını artırması gerektiğini savunmuştur. Temel geçim kaynağının yabancı ülkelerinden ithalat ederek temin edildiğini ve Osmanlı'nın buğday üreten bir memleketi olarak dillendirilmesine rağmen un ihtiyacının Romanya, Rusya ve Amerika'dan karşılandığını dile getirmiştir. Artık buğday üretiminin artırılması ve işe üretim meselesinin çözülmesi gerektiğini vurgulamıştır (Felahat, 1918: 850-851).

Felahat, Osmanlı vilayetlerinin zirai üretim istatistiklerini yayınlamıştır. Beşinci sayıda çıkan İzmir Zeytin Hasılatı başlıklı yazıda İzmir'in 1911-12 senesi zeytin üretiminin 900.000 kantar olduğu ve bunun 100.000 kantarının Ayvalık'tan, 400.000 kantarının Midilli'den ve geri kalan 400.000 kantarının da Aydın, Bandırma, Ödemiş'te üretildiği belirtilmiştir (Felahat, 1913: 77). Üçüncü sayıda çıkan Kastamonu Vilayetine Ketten Hasılatı başlıklı haberde, vilayetin senelik ihracatının 500.000 kilogram olduğu gibi 200.000 kilogramın da yurt içerisinde ip üretiminde kullanıldığı belirtilmiştir (Felahat, 1913: 44). Aynı sayıda çıkan Aydın Vilayetine 1328 Senesi Hasılatı başlıklı yazıda ise Aydın vilayetinde 1912 senesi buğday üretiminin 5.681.818 kile, arpa üretiminin 9.067.777 kile, yulaf üretiminin 1.250.000 kile, çekirdeksiz üzüm üretiminin 900.000 kantar ve incir üretiminin 300.000 kantar olduğu yazılmıştır (Felahat, 1913: 44).

İmzasız çıkan bir yazıda *Felahat*, filoksera ile mücadele edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Acilen bir filoksera kanununun çıkartılması ve filoksera hastalığının bütün Osmanlı'yı istila etmeden önce gerekli tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmişti. Bunun en kestirme yolunun ise haşerenin yayılmasını engellemekle ve bağların Amerikan asma çubuklarıyla değiştirilmesiyle olacağını belirtmiştir. Çiftçinin bir kısmının bağlarını Amerikan asmaları ile değiştirmek istememelerini ise eleştirmiştir (*Felahat*, 1918: 834).

Ziraat Makineleri: Buhar Pullukları Hakkında Bir İki Söz başlıklı makalede Ahmet Talat, sanayinin gelişmesinin ziraat için yarar sağladığını ve birçok makinenin icat edildiğini vurgulamıştır. Makinelerle ekim sürecinden zaman ve maliyetten tasarruf sağlandığını belirtmiş ve birkaç bin liraya satın alınan bu makinelerden yeterli sermayesi olmayan çiftçilerin yararlanmadığını ifade etmiştir. Çiftçinin aralarında kumpanyalar teşkil ederek ya da ücret karşılığında tesis edilen bir kumpanyanın makinelerinden faydalanabileceklerini belirtmiştir. Bu gibi makinelerin toprak sürmek, su hendekleri açmak, harman makinesi işletmek, yük arabalarını çekmek, tulumba çevirmek gibi işlerde kullanabileceğini vurgulamıştır. İthal olunacak bu gibi makinaların alımında bazı mühim noktaların olduğunu belirtmiştir. Çiftçilerin hilekâr komisyonculara aldanarak bazı makineleri ülkeye getirdiklerini ve ancak bu makinelerden yeterli şekilde faydalanılmadığını ifade etmiştir (Ahmet Talat, 1913: 83-87).

Sanayi ve Ziraatta Makinelerin Ehemmiyeti başlıklı imzasız çıkan yazıda Felahat, ziraatın terakkisinden makine kullanımının anlaşılmasını ve ziraat yöntemlerinde ciddi bir yeniliğin olmamasını eleştirmiştir. Arazinin gübrenmesine çalışılmadığını, ülkeye sürekli makine ithal edildiğini, depoların biçer ve diğer makinelerle dolu olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nde modern tarım yöntemlerinden sadece yeni ve mükemmel makineler vasıtasıyla ziraatın imal edilmesi olarak anlaşılmasını eleştirmiştir. Bu fikrin yanlış olduğunu belirtmiş ve ziraatın ana esaslarının nebat, toprak ve havyan olarak üç faktör açıklamıştır. Ziraat makinelerinin önemini ise ikincil derecede olduğunu ve makinelerin sadece say u amelde insana hizmet ettiğini belirtmiştir. Sadece makinelerin teminiyle yeni ziraatın icra edilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nde ziraatın basit şekilde olduğundan ziraat aletlerinin ithal edilmesiyle fazla bir hâsılâtın elde edilmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Orak makinelerinden katı şekilde sakınılması gerektiğini vurgulamıştır. Amerika'nın geniş arazilerinde işleyen orak makinelerin hiçbir surette Osmanlı mahsulünü artıramayacağını belirtmiştir. Geniş çiftliklerin az olması ve çiftlik sahiplerinin arazilerinin de parça parça olması gibi faktörler nedeniyle biçer makinelerin ehemmiyetinin düşük olduğunu ifade etmiştir (Felahat, 1913: 258-262). *Felahat*, pullukları çekecek hayvanların ülkede az olduğunu belirtmiştir. Keçi büyüklüğünde olan öküzlerin ağır pullukları çekemediğini ve bitki cinslerinin ise tamamıyla değiştiğini ifade etmiştir. Depoları biçer makineler yerine hayvanların çekebileceği pulluklar ile doldurulmasını ve biçerbağ ve diğer ziraat aletlerine verilen paralarla kimyevi gübrelerin satın alınmasını önermiştir. Hayvan gübresinin eksikliğinden dolayı toprakların kaybettiği kuvveti tedarik etmek için kimyevi gübrelerden istifade edilmesini istemiştir (Felahat, 1913: 262).

Meclis-i Mebusan'da Ziraat Bütçesi Münasebetiyle başlıklı çıkan imzasız makalede *Felahat*, iktisaden terakki eden ülkelerde ziraatın terakkisinin güvenliğinin ve asayişin temin edilmesi, yolların tesis edilmesi ve halkın ilim seviyesinin yükseltilmesi gibi faktörlere bağlı olarak geliştiğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nde ulaşım geliştirilmediği sürece ziraatın gelişemeyeceğini vurgulamıştır. Bir taraftan memleketin huzur ve asayiş ortamının olmaması diğer taraftan da memurların liyakatsizliği ve

beceriksizliği gibi faktörler nedeniyle Ziraat Bakanlığı'nın etkin şekilde çalışmadığını belirtmiştir (Felahat, 1914: 529-530). Ziraat Bakanlığı'nın ziraat mektepleri için yabancı devletlerden uzman getirilmesini destekleyen *Felahat*, ziraat mekteplerinin bölgesel ziraat mektepleri haline getirilmesini önermiş ve Adana Ziraat Mektebi'nin pamuk eğitimine, Ankara Ziraat Mektebi'nin hububat eğitimine, Kastamonu Çiftlik Mektebi'nin kenevir eğitimine ağırlık verilmesiyle Osmanlı'nın ziraattan daha fazla istifade edeceğini vurgulamıştır (Felahat, 1914: 530-531).

Posta Tasarruf Sandıkları başlıklı makalede Sebuğ İstepanyan, köylünün iktisadi olarak gelişmesini talep etmiştir. Köylünün kazancının az olmasına karşın az kazancın da tasarruf edebileceğini belirtmiş ve önemli olanın köylülerin tasarrufa alıştırılması konusu olduğunu ifade etmiştir. Azar azar tasarruftan büyük büyük sermayelerin birikebileceğini ispatlamak için Mısır köylülerini örnek göstermiştir. 1912'de posta tasarruf sandıklarının kurulduğunu ve Mısır köylülerinin küçük miktarlarını buraya getirip tasarruf sandıklarında sakladığını belirtmiş ve tasarruf sandıkları kurulma amacının amele ve fellah arasındaki tasarruf bilincini uyandırmak olduğunu belirtmiştir. Osmanlı vatandaşında olmayan tasarruf düşüncesinin sebebi olarak maarif eksikliğinin gösterildiğini belirtmesine karşın maarifin etkisinin inkâr etmediğini ancak tasarruf eksikliğinin maarif eksikliğine bağlanmasının yanlış olduğunu savunmuştur. Osmanlı Devleti'nde zaman kaybetmeksizin postane ve mekteplerde öğrencilere mahsus tasarruf sandıklarının tesis edilmesini önermiştir (Sebuğ İstepanyan, 1913: 65-68).

İslam Ziraat ve Arazî Şirketleri adıyla imzasız çıkan makalede yazar, yabancı sermayedarların Mezopotamya bölgesinde vapur şirketleri teşkil ettiğini ve demiryolu hatlarının inşa ettiğini belirtmiştir. İleri ki günlerde ise bu vapurlara hammadde tedarik etmek için arazi şirketleri teşkiline başlanacağını ve toprağı işleteceklerini vurgulamıştır. Mısır'ın başına gelenlerin Mezopotamya'nın başına gelmesi konusunda uyarılarda bulunan *Felahat*, ecnebi sermayesiyle birçok arazi şirketi teşkil edileceğini, bu verimli topraklardan istifade edileceğini ve yerlilerin emeğinin gasp edileceğini dile getirmiştir. Son günlerde millette bir iktisadi uyanışın görüldüğünü, başkentten başlayarak her tarafta bakkal ve diğer şirketlerin teşkil edildiğini ifade eden *Felahat*, ancak yapılması gereken teşebbüslerin İslam arazi şirketleri teşkili olduğunu belirtmiştir. Yeterli sermayenin olduğunu ülkede olduğunu ve sermaye sahiplerinin bir araya gelip arazi şirketleri teşkil ederek Mezopotamya, Konya ve Adana'nın verimli arazilerinde yeni tarımsal alanlarının ekime kazandırılmasını önermiştir. Gerçekleşmediği takdirde yabancıların bu girişimleri gerçekleştireceğini ve Osmanlı Devleti'nin iktisadi esareten kurtulmak arzusunda ise böyle şirketlerin teşkiline başlanması gerektiğini savunmuştur (Felahat, 1914: 497-498).

Vesait-i Nakliye Terakki-i Ziraatın Lazımı Gayr-i Mefarikidir başlıklı makalede Barzilay, ulaşımın gelişmesinin asayiş, güven ve refahın artmasına vesile olduğunu takdir eden Avrupalı devletlerinin, ülkelerini baştanbaşa demiryolu ve karayollarıyla donattığını ifade etmiştir. Ulaşım yetersizliğinden dolayı mahsulâtın çürüyüp gittiğini gören çiftçinin arazisini fazla mahsul elde etmek için girişimlerde bulunamayacağını belirtmiştir. Mahsulâtın kolayca ve karlı bir surette nakledilmeyip üretim alanında çürümesiyle çiftçinin ziraatını yeni usul dairesinde ıslah çaresine teşvik verilse bile rağbet etmeyeceğini dile getirmiştir (A. Barzilay, 1913: 55-57).

Felahat'ın diğer sayısında Vesait-i Nakliye başlıklı makalede Barzilay, demiryolunun olduğu bölgelerde şoseler olduğu takdirde yük otomobillerinin kullanımına elverişli olacağını vurgulamıştır. Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde inşa olunacak şoselerle otomobil kullanımının büyük yararlar sağlayacağını belirtmiştir (A. Barzilay, 1913: 152-155).

Sarkis Nihad, Osmanlı Devleti'nde senevî zirai üretimin hiç mesabesinde olduğunu açıklamış, buğday, arpa, un, mısır, yulaf, keten, kenevir gibi ziraat üretiminde Rusya, Romanya ve Marsilya'ya bağımlı olduğunu belirtmiştir. Çiftçinin babadan görme gelenek usulünü terk edemediğinden arazilerden yeterli şekilde istifade edilemediğini açıklamış ve usulü ziraat dolayısıyla Aydın vilayetinin iç taraflarıyla Mezopotamya bölgesinin çöl halini alarak eski veriminden uzaklaştığını ifade etmiştir. Sermaye eksikliği, köylünün fakirliği, ulaşımın yetersizliği gibi faktörler nedeniyle ziraatın gelişmediğini vurgulamıştır. Ayrıca vergilerin ağırlığı, uygulamadaki haksızlıklar, asayiş ve emniyetin kontrol altına alınmamasının da ziraatın gelişmesini engelleyen faktörler olduğunu belirtmiştir (Sarkis Nihad, 1913: 118).

Tarımsal sanayi

Nebatat-ı Sanayinin Ehemmiyeti Şeker Pancarı Ziraatı başlıklı makalede İhsan, *Osmanlı Devleti*'nde şeker fabrikaları tesisinin ciddiyle tartışıldığını belirtmiştir. Harp nedeniyle kolaylıkla şekerin getirilemediğinden fiyatının yüz liradan yüz elli kuruşa yükseldiğini ve şeker kıtlığının yaşandığını ifade etmiştir. Muharebeden önce şeker fabrikası tesisine teşebbüs edilmiş ise de başta kapitülasyonlar olmak üzere birtakım sebepler yüzünden teşebbüslerin uygulanmasının engellendiğini vurgulamıştır. Ancak hükümetin gayreti, kapitülasyonların kaldırılması ve teşvik-i sanayi kanununun tatbiki sayesinde şartların değiştiğini ve yabancı rekabetinden fabrikalaşma girişiminin artık korunduğunu belirtmiştir (İhsan, 1917: 705). İhsan, ziraatın gelişmesinin sanayi ve ticaretin terakkisini sağlayacağını, bir memlekette sanayinin terakki etmesi için öncelikle ziraatın terakki edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bir memlekette şeker fabrikası tesis edilmeden önce şeker pancarının ne surette yetiştirebileceğini düşünmek gerektiğini dile getirmiştir. Osmanlı Devleti'nde şeker fabrikalarının tesisleriyle birinci olarak birçok çiftçinin pancar ziraatı ile iştiğal edileceğini ve fabrikalarda birçok amelenin istihdam edileceğini ve ikinci olarak her türlü sanayiden mahrum olan ve ziraat ürünlerini nakliyat yüzünden ihraç edemeyen iç kesimlerde şeker fabrikalarının tesisleriyle birlikte sanayi fikrinin uyanacağını belirtmiştir. Şeker pancarı yetiştirmeye uygun bir arazinin bulunmasına karşın şimdiye kadar pancar ziraatına asla ehemmiyet verilmemesini eleştirmiştir. Çiftçilerin sadece hububat ziraatına ehemmiyet vererek endüstri tarımına asla ehemmiyet vermediklerini vurgulamıştır (İhsan, 1917: 706). İhsan, Şeker Pancarının Ziraatı başlıklı makaleyle ise gerçekleştirilmesini öğretmek amacıyla çiftçilere pancar ziraatı hakkında bilgiler aktarmıştır (İhsan, 1917: 708-714).

Osmanlı Devleti'nde şeker fabrikaları konusuna Memalik-i Osmaniye'de Sanayi Şekeri: Şeker Pancarı Ziraatı Mı? Şeker Kamışı Ziraatı Mı? Bir Şeker Fabrikasının Ehemmiyeti Ne Merkezdedir? başlıklı makaleyle değinilmeye devam edilmiştir. Sebuğ İstepanyan, dergiye gönderilen üç mektubu dergide yayımlamıştır. Bu mektuplardan birincisinde Osmanlı Devleti'nde pancar ziraatının şeker sanayi nazarından iyi neticeler verebilir mi sorusuna cevap arandığını belirtmiş ve yurtiçinde senelik düşen yağmur miktarının pancar ziraatı için yeterli olmadığını ve Edirne vilayetinde pancar ziraatı teşebbüsüne girişildiğini ama bu girişiminin de akim kaldığını ifade etmiştir. Ülkenin herhangi bir vilayetinde pancar ekimini gerçekleştirmek için vilayetin ziraat şartlarının tamamen değiştirilmesi gerektiğini, hayvan, araç-gereç ve gübre temini için köylülere kredi verilmesi ve pancar ziraatının öğretilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Sebuğ, 1917: 714-715). Sebuğ İstepanyan, ikinci mektubun Eskişehir'den bir ziraat mütehassısı tarafından gönderildiğini belirtmiş ve sonra mektupta yazılanları aktarmıştır. Anadolu'nun kuzeydoğu bölgelerinde pancar ve Irak'ta ise şeker kamışı ekiminde yararlı bir üretimin gerçekleşeceğini açıklamıştır. Eskişehir ile Polatlı kısımlarında özellikle iklimin şeker pancarı için müsait olmadığını vurgulamıştır. Ülkenin birçok bölgesinde sulama vasıtasıyla pancar ziraatının yapılabileceğini ama mahsuldeki şeker miktarının yetersiz olacağını belirtmiştir. Eskişehir, Konya, Ankara ve Bursa vilayetlerin pancar üretiminin ve bu doğrultuda şeker fabrikaları tesisinin mümkün olmadığını dile getirmiştir (Sebuğ, 1917: 715-716). Sebuğ İstepanyan, üçüncü mektubu Adapazarı'nda bir tüccar tarafından gönderildiğini belirtmiştir. Osmanlı'da şeker üretiminin mümkün olduğunu gerek şeker kamışı gerekse pancar elde etmek elverişli bölgelerin bulunduğunu belirtmiştir. Sonra Osmanlı'da bir şeker fabrikası tesisi için mümkün mü sorusuna cevap aramış ve şeker fabrikalarına pancarı tedarik edecek yeterli tarım işletmelerinin olmaması nedeniyle pancar tedarikinde yaşanacak aksaklıklar nedeniyle fabrikalaşma girişiminin başarılı olmayacağını vurgulamıştır (Sebuğ, 1917: 716-717).

Memalik-i Osmaniye'de Tütün Ziraatı başlıklı imzasız çıkan makalede *Felahat*, Rus tütünlerinin Mısır eyaletinde Osmanlı tütünleriyle rekabet etmeye başladığını ifade etmiştir. 1913 senesinde Osmanlı'dan Mısır eyaletine ithali gerçekleşen tütünün 8.177.000 kilogram olduğunu belirtmiştir. Mısır eyaletinde Rus menşeli tütün ithalatının arttığını belirten *Felahat*, 1911'de 1.027.000 kilogram olan miktarın 1912'de 1.511.000 kilograma ve 1913'te ise 1.853.000 kilograma yükseldiğini belirtmiştir. Mısır eyaletinin tütün ihtiyacının dörtte birinin Rusya'dan karşılandığını ve bu gidişle birkaç sene içerisinde Rusya'nın Mısır'ın tütün tüketiminin yarısını temin edecek duruma geleceğini belirtmiş ve devletin buna bir çözüm bulmasını talep etmiştir. Tütün ziraatının Osmanlı Devleti için önemli bir servet kaynağını oluşturduğunu belirten *Felahat*, Samsun, Bafra, Trabzon gibi tütün merkezlerinde tütün ekiminin artırılmasını önermiştir. Ülkenin her tarafında tütünün yetiştirecek potansiyelde olduğunu ve Reji

İdaresi'nin gösterdiği engellerin ortadan kaldırılmasıyla tütün ziraatının artacağını belirtmiştir (Felahat, 1914: 481-482).

Dünyanın Tütün İstihlâkı başlıklı makalede, dünyada tütün üretimi ve tüketimi üzerine istatistikî bilgiler verilmiştir. Dünyanın tütün ticareti toplam olarak 480 milyon dolar civarındadır (Bir dolar yirmi beş kuruş). Dünyada en fazla tütün ihracat eden ülkeler sırasıyla şöyledir: Amerika 131.200.000 dolar, Küba 100.800.000 dolar, Hindistan 73.600.000 dolar, İngiltere 22.400.000 dolar, Brezilya 21.245.000 dolar, Hollanda 11.200.000 dolar, Mısır 8.800.000 dolar, Avusturya-Macaristan 8.000.000 dolar, Almanya 3.800.000 dolar, Meksika 4.800.000 dolar, Çin 4.800.000 dolar, Fransa 4.000.000 dolar, Cezayir 4.000.000 dolar, Japonya 3.600.000 dolar, İsviçre 2.400.000 dolar, İtalya 1.600.000 dolar. İşlenmiş tütünde ise birinciliği Küba adası olup senede 41.600.000 dolarlık ihracata sahiptir. Küba'dan sonra ise sırasıyla İngiltere 19.200.000 dolar, Amerika 9.200.000 dolar, Hollanda 8.000.000 dolar, Mısır, 8.520.000 dolar, Almanya ve Brezilya 4.800.000 dolar, Fransa 4.000.000 dolar, Avusturya-Macaristan ve Japonya 3.200.000 dolar, Cezayir 2.400.000 dolar, İtalya, Belçika ve Hindistan 1.600.000 dolar ile sıralanmıştır. En çok tütün tüketen ülkelerin ise Almanya 112.000.000 dolar, Amerika 96.000.000 dolar, Avusturya-Macaristan 32.000.000 dolar olarak sıralanmıştır (Felahat, 1913: 61-62). *Felahat*, tütün ziraatının Osmanlı için önemli bir servet kaynağı olduğunu vurgulamış, Mısır'ın tükettiği tütünün büyük bir kısmının Osmanlı'dan tedarik edildiğini belirtmiştir. Mısır'ın tütün ziraatını tatbik etmek için tecrübeler yattığını ve bu girişim başarılı olursa Osmanlı'nın tütün üreticilerine büyük zararları olacağını belirtmiştir. Mısır'ın Osmanlı'ya rakip olmasından ziyade daha ciddi sorunun ise tütün ziraatına verilmesi gereken ehemmiyetin gösterilmemesini göstermiştir. Trabzon tütün üreticilerinin Rusya'nın Sohum şehrine göç ettiğini, Sohum'da tütün üretiminin arttığını, Osmanlı tütünleriyle rekabet edecek miktarda tütün ihracına başladığını belirtmiş ve bunun Osmanlı tütünleri için önemli bir sorun oluşturduğunu vurgulamıştır (Felahat, 1913: 62).

Muhabir Mektupları Manisa'dan: Manisa Pamukları başlıklı imzasız çıkan makalede *Felahat*, Manisa ovasının pamuk ziraatına olan elverişliliğinin memleketin geleceği için önemli olduğunu vurgulamıştır. Pamuğun devlet için önemli bir servet kaynağı olmasına karşın pamuk üretimine gerekli desteğin verilmemesini ve pamuk fidanlarının kalitesinin düştüğünü belirtmiştir. Aydın ve Adana pamuk bölgelerinde birer pamuk eğitim kurumunun tesis olunmamasını ve pamuğun iktisadi kıymetinin bilinmemesinden kaynaklandığını vurgulamıştır (Felahat, 1913: 74).

Memalik-i Osmaniye'de Pamuk Ziraatı başlıklı adıyla imzasız çıkan başka bir makalede *Felahat*, Ticaret ve Ziraat Nezareti yönetiminde Osmanlı'nın çeşitli noktalarında pamuk ziraatı tecrübelerine başlanacağını belirtmiştir. Bakanlığın Mısır çeşidinden 25 bin, Türkistan çeşidinden 6 bin, çeşitli cins pamuklardan 200 kilogram tohum getirterek Bağdat, Basra, Adana, Suriye, Aydın ve Musul vilayetlerindeki çiftçilere parasız dağıtılacağını duyurmuştur. Ayrıca modern fen yönteminin pamuk ziraatının eğitimiyle temin edileceğini, kaliteli pamuk mahsulünü elde edenlere ve pamuk ziraatının terakkisine çalışanlara gerekli ödüllerin verileceğini vurgulamıştır (Felahat, 1913: 74).

Memalik-i Osmaniye'de Pamuk Ziraatı, başlıklı imzasız çıkan makalede *Felahat*, modern yöntemlerin uygulanmasıyla pamuk ziraatının geliştirilmesine çalışıldığı takdirde Osmanlı Devleti'nin pamuk üreticileri ülkeleri sıralamasında Amerika devletinden sonra ikinci ülke haline gelebileceğini belirtmiştir. Pamuk ziraatının geliştirilmesinde dikkat edilmesi gereken birinci faktörün sulama olduğunu belirtmiş, hükümetin bu meseleye dikkat ederek çalıştığını dile getirmiş, geçen sene başlanan Konya Ovasını sulama çalışmalarının tamamlandığı gibi Adana Ovası'nın sulama projesine de kısa sürede başlanacağını ifade etmiştir. Ziraat Bakanlığı'nın yerli pamuk cinslerini ıslah etmekle beraber Mısır ve Amerika menşeli pamuk cinslerinin tecrübe meselesine önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Öncelikle hükümetin Aydın, Adana, Halep, Musul, Bağdat, Harput gibi pamuk üretim merkezlerinde tecrübe tarlalarının tesis edilmesini talep etmiştir. Bir taraftan Nafia Bakanlığı'nın sulama projelerine devam edilmesini ve diğer taraftan Ziraat Bakanlığı'nın yerli tohum cinslerinin ıslahıyla yeni pamuk cinslerinin tecrübelerine fen memurları vasıtasıyla ciddi surette tatbikine teşebbüs edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Felahat, 1914: 465-467).

Hayvansal üretim

Ziraatın ve Teksiri Hayvanatın Terakkisi başlıklı makalede Senekerim İstepanyan, hayvanların çoğaltılmasına ehemmiyetin verilmediğini belirtmiş ve Anadolu'daki hayvan cinslerinin cüsselerinin bir keçi seviyesi haline geldiğini ifade etmiştir. Ziraatın terakkisinin iklim ve toprağa bağlı olduğundan hayvanatın geliştirilmesi ve çoğaltılması meselesinin ziraat için önemli olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı Devleti'nde ziraatın gerçekleşmesinde Anadolu'da öküz ve mandanın Arabistan'da devenin kullanıldığını, Avrupa ülkelerinde ise genellikle atların kullanıldığını belirtmiştir. Belçika'da da ırkının geliştirilmesi için mühim çalışmalar yapıldığını, Osmanlı'da da ziraat ekiminde atların kullanılmasının gerektiğini vurgulamış ve atların ıslahının gerçekleşmesi için Avrupa'dan uzmanların getirilmesini istemiştir (Senekerim İstepanyan, 1913: 291-294).

Bizde Sütçülük Nasıl Terakki Edebilir başlıklı makalede İhsan, geniş ve verimli yaylaların milyonlarca büyük baş hayvanı beslemeye müsait iken Osmanlı Devleti'nde tüketilen yağ ve peynirin çoğunluğunun yabancı ülkelerinden getirilmesini eleştirmiştir. Yağ ve peynirin ihraç edilmesinin amaçlanmadığını ancak iç tüketimi karşılayacak yağ ve peynirin üretilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Üretimi teşvik edici şartlar var iken bundan istifade edilmemesinin sebebi olarak cesaret eksikliğine ve teşebbüsü şahsi fikrinin olmamasına bağlamıştır. *Osmanlı Devleti*'nin her tarafında süt hayvanatı besleyerek sütlerinden istifade edilmesi mümkün iken halkın her şeyi hükümetten bekleyerek bu tarz girişimlerde bulunmamasını eleştirmiştir. Hayvansal servet kaynağından yeterince istifade edilememesinin diğer bir sebebinin sermaye ve bilgi eksikliğini olduğunu belirtmiştir (İhsan, 1913: 33-34). Süt üretimine uygun bölgelerde üreticilerin birleşerek kooperatif şirketleri teşkil edip toplanan sütleri bir araya getirerek süt üreticisi bir ustanın yönetiminde yağ ve peynir üretileceğini belirtmiştir (İhsan, 1913: 34). Trabzon, Halep, Erzurum tarafları başta olmak üzere Anadolu'nun tüm bölgelerinde az maliyetle bol süt tedarikinin imkânı olduğu halde hiçbir bölgede kooperatif şirketleri olmadığından bu servetten hakkıyla istifade edilemediğini vurgulamıştır. Bu gibi müesseselerin vücuda gelmesine çalışacak ve ön ayak olacaklara ziraat memuru ve muallimlerin istihdam edilmesinin sevinçle karşıladığını belirtmiştir (İhsan, 1913: 34-35).

Hayvanatımızın Islahı ve Teksiri başlıklı makalede Yorgi Pasalti, ülkedeki hayvanlarının değerinin seksen beş milyon Osmanlı lirası ve Anadolu'dan küçük olan Fransa'daki hayvanatının değerinin ise iki yüz altmış milyon Osmanlı lirası değerinde olduğunu belirtmiştir. Ülkedeki hayvanatını az olmasının sebebinin Anadolu'da yaygın olan hayvan hırsızlığına bağlamıştır. Asayişin temin edilmediğinden dolayı hırsızlığının önünün bir türlü alınmadığını belirtmiştir. Hayvanların azalmasının diğer bir sebebinin de hayvan hastalıkları olduğunu ve bu hastalıklar yüzünden birçok hayvanatın telef olduğunu belirtmiştir (Yorgi Pasalti, 1913: 35-37). Yorgi Pasalti, sonra hayvanatın terakkisi için alınması gereken tedbirleri maddeler halinde sıralamıştır: Birinci olarak hayvanatın ticaretini emniyet altına alacak asayişin sağlanması, nakliye ücretlerin ucuzlatılması, hükümetin lazım olan atları yurt içerisinde temin edilmesi. İkinci olarak damızlık hayvanatı tedarik edilmesi ve depoların kurulması. Üçüncü olarak hayvanatın ıslah ve çoğaltılması için hükümetin teşviklerde bulunarak modern bilgilerin yayılmasını sağlanması. Dördüncü olarak fenni bilginin yayılması için kitap ve risalelerin neşredilmesi. Beşinci olarak hükümetin atacağı adımların program halinde olması. Altıncı olarak hayvan hastalıkları kanununun tatbik edilmesi, yedinci olarak hükümetin hayvanatın çoğaltılması için yapacağı teşkilatın esaslı ve ciddi olması (Yorgi Pasalti, 1913: 37-38). Yorgi Pasalti, her şeyin hükümetten beklemenin doğru bir davranış olmadığını belirtmiş ve her ferdin memleketin terakkisi için çalışmaya mecbur olduğunu ifade etmiştir. Gençlerin birçoğunun Avrupa'ya ziraat tahsiline gönderilmesinin ülke için büyük bir kalkınmaya vesile olacağını belirtmiştir (Yorgi Pasalti, 1913: 38).

Memalik-i Osmaniye'de Tiftik Hasılatı başlıklı imzasız çıkan haberde Felahat, Osmanlı'da senede kırk bin balya (bir balya yüz kilo) tiftiğin üretildiğini, eski hükümetin dirayetsizliği yüzünden tiftik keçilerinin Osmanlı Devleti'nden temin ederek Ümit Burnu'nda yetiştiren İngiltere'nin senede seksen bin balya tiftik üretimini gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti'nde tiftiğinin kalitesinin yüksek olduğunu ancak basiretsizlik yüzünden bir rakibin çıkartılmasını da eleştirmiştir (*Felahat*, 1913: 44).

Tiftik Ticareti ve Tiftik Keçisinin Lüzumu İslahı başlıklı makalede Yorgi Pasalti, tiftik keçisinin Anadolu'nun her tarafından yetiştirildiğini ve tiftikten elde edilen deri üretiminin yarım milyon Osmanlı lirasına yakın olduğunu belirtmiştir. Kab'ta tiftik üretimine başlandıktan sonra fiyatların düştüğünü belirten Yorgi Pasalti, son yirmi sene zarfında fiyatların 12-16 arasında değiştiğini, Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde üretilen tiftiklerin aynı kalite ve fiyatta olmadığını ifade etmiştir. Geçen sene birinci kalite üretiminin olduğu Kütahya, Afyonkarahisar, Eskişehir ve Beypazarı'nda okkasının on sekiz kuruş, ikinci kalite üretimin olduğu Ankara, Maden, Bolu ve Kastamonu'da okkasının on yedi kuruş, üçüncü kalite üretimin olduğu Küre ve Akşehir de ise okkasının on beş buçuk kuruş, dördüncü kalite üretimin olduğu Konya'da ise okkasının on dört kuruş değerinde olduğunu belirtmiştir. Tiftik keçisinin yetiştiği diğer bir bölgenin de Kab olduğunu, Kab'ın ikliminin Ankara ve Kütahya iklimine benzediğini ancak Anadolu ikliminin tiftik keçisinin yetiştirilmesine daha elverişli olduğunu vurgulamıştır (Yorgi Pasalti, 1913: 87-90).

Müşterek Elmenfaa Süthanelerin Sureti Tesisi ve İdaresi başlıklı makalede İhsan, kooperatif süt şirketlerinin tesis edilmesinin ülkeye yarar getirdiğini belirtmiş ve bu müesseselerin işleyici hakkında okuyucuları bilgilendirmiştir. Kooperatif süt şirketlerinin hangi maksat için tesis edilirse edilsin gerek süt üreticilerinin gerekse ortaklarının her türlü hukukunu tayin ederek muhafaza altına alınması gerektiğini vurgulamıştır (İhsan, 1913: 81-83).

Peynir Meselesi-Koyun Sütü başlıklı makalede *Abdülkerim Haras*, yurtiçi peynir ihtiyacını tedarik eden Rumeli'nin kaybedilmesiyle ülkeye Edirne'den beyaz peynir, Rumeli'den kaşar peynirin gelmeyeceğini, piyasada peynir fiyatlarının on iki ila yirmi beş kuruşa yükseleceğini belirtmiştir. Edirne, Selanik ve Manastır vilayetlerinin yaylalarında koyunculüğün geliştiğini ancak gerek peynirciliğin üretimine rağbet edilmemesi gerekse büyük sürülerin eksikliğinden dolayı Anadolu'da beyaz peynir ve kaşarın imal edilmediğini belirtmiştir. Anadolu'da sütçülüğün ve koyunculüğün geliştirilmesi gerektiğini Rumeli'de koyunculuk ve peynircilikle uğraşan muhacirlerin Anadolu'da da bu işlerini sürdürmesi için bunlara destek verilerek kooperatif şirketlerin teşkili için ciddi surette çalışılması gerektiğini vurgulamıştır (Abdülhakem Haras, 1913: 145-147).

Sütçülük: Süt Sağan Makineler başlıklı imzasız çıkan makalede *Felahat*, Avrupa'da amelenin eksikliğinden dolayı süt sağan makinelerin imal edildiğini belirtmiştir. Bu makineleri tanıtmak ve fikir edinmek için birisi tazyik ile işleyen diğeri ayaklı sağan makinelerinin resimlerini *Felahat* sütunlarda gösterildiğini belirtmiştir. Klim sistemindeki makineyle sütün hava ile temas etmeyeceğinden sıhhat açısından önemli ve iki ineği birden sağmanın mümkün olduğunu ifade etmiştir. Makine fiyatının on beş Fransız lirası olduğunu belirten *Felahat*, makinelerin henüz Osmanlı üretim şartlarına elverişli olmadığını ve fiyatın yüksek olduğunu ifade etmiştir. Bu makinelerin basit ve ucuzlarının keşif olunana kadar sabretmek gerektiğini belirtmiştir (Felahat, 1914: 324-325).

Yumurtaçılık başlıklı makalede Yervant Zeki, yumurtanın insanlar için yararlı bir gıda olduğunu ve dünyada yumurta tüketiminin büyük olduğunu belirtmiştir. Yumurtanın sadece gıda olarak kullanılmadığını aynı zamanda birçok sanayide alüminyum imalinde de kullanıldığını ifade etmiştir. Dünyada yumurta ticaretinin milyonlarca frank değerinde olduğunu Rusya, Mısır, Fransa, Osmanlı, Romanya, İtalya, Çin ve Japonya'nın yumurta ihracında da önemli ülkeler olduğunu açıklamıştır. Yumurta ticaretinde iki büyük sorununun olduğunu belirtmiş ve bunlardan ilkinin yumurtaların çabuk kırılması ve diğerrinin ise çabuk bozulması olarak açıklamıştır (Yervant Zeki, 1913: 183-184).

Tavukçuluk: Faideli Malumatlar başlıklı imzasız çıkan makalede yazar okuyucularına tavukçuluk hakkında yararlı bilgiler aktarmıştır. Faydalı bilgilerin bazıları şu şekilde sıralamıştır: *En iyi tavuklardan olan Leghorns ırkı kuluçkaya yaramaz. Bress ırkı yazın iyi ve büyük yumurta yumurtlar. Kışın yumurtlayıcı tavuklar meyanında hiçbir tavuk yaldızlı veyahut İtalya Legurani denilen cinse başa çıkamaz. Tavukları kuluçka yuvasında daimî surette saklayabilmek için kuluçka sepetlerini sakın bir mahale konulmalı çünkü kuluçkaya oturan tavuk sükûneti sever. Feverolle tavuklarının eti pek makbuldür. Tavuk eti istihsal etmek isteyenler bu cinsi beslemelidir. Hem et hem de yumurta isteyenler ise Orpington cinsini beslemelidir. Legerun ile Orpington çiftleşmesinden istihsal edilen tavuklar çok makbuldür. Bunlar hem yumurtlayıcı olurlar hem de etleri lezzetlidir* (Tavukçuluk, 1913: 299-300).

Arıcılık: Faideli Malumatlar başlığıyla imzasız çıkan makalede *Felahat*, arıcılık mesleğiyle uğraşan çiftçilere kovanları temiz tutmak ve beyaza boyalamak yöntemi gibi konularda bilgiler vermiştir (Arıcı, 1914: 314-315).

Ticaret politikaları

Ticaretimizin Menabi başlıklı makalede Arşak Seğpusyan, gelişmiş olmasa da ziraat ve sanayiye göre ticaretin gelişmiş olduğunu belirtmiştir. Ziraat potansiyelinin yurtiçi ihtiyaçları temin edecek durumda olmadığını ve ithalat kesilirse ziraatın Osmanlı Devleti'nin ihtiyaçları noktasında yetersiz kalacağını ifade etmiştir. Sanayi üretiminin hiç mesabesinde olduğunu giyim, gıda, mobilya ve inşaat malzemelerinin hepsinin dışarıdan ithal edildiğini vurgulamıştır (Arşak Seğpusyan, 1913: 71). Ticaretin ziraat ve sanayiye bağlı olduğunu belirtmiş ve ziraat ve zanaatı gelişmişse ürünleri mübadele eden ticaretin de kendiliğinden gelişeceğini vurgulamıştır. Bu memleketin ise ihtiyaçlarını karşılamak için ecnebi devletlerinin ziraat ve sanayisine müracaat etmek zorunda kalacağını vurgulamıştır. Osmanlı'da sanat ve ziraatın geri kalmasına karşın ticarete bir ilerlemenin gerçekleştirmesinin sebebi olarak ithal ticaretin gelişmiş olmasına bağlamıştır (Arşak Seğpusyan, 1913: 73). İç ticaretin yerli tüccarın tekelinde olduğunu belirtmiş, iç ticarete ulaşım imkânların gelişmemiş olmasından dolayı büyük girişimlerin gerçekleşmediğini vurgulamıştır. Memleketin üç tarafını çevreleyen denizlere rağmen bundan istifade edilememesini eleştirmiştir. İpek, mensucat gibi sanayi ürünlerin ihracının azımsanacak bir oranda olduğunu ve zahire, tütün, kahve, kenevir, keten, afyon ve derinin ise ihraç edilen önemli mallar olduğunu ifade etmiştir. İhracat ticaretinde yerli tüccarlar olmakla birlikte Avrupalı tüccarların da dış ticareti tekeline geçirdiğini, ithalat ticaretinde ise kısmen yerli, kısmen ecnebi tüccarların yönetiminde olduğunu ifade etmiş, ticarete komisyoncuların oynadıkları rolün büyük olduğunu belirtmiştir (Arşak Seğpusyan, 1913: 73-74).

Buhran-ı İtibari başlıklı makalede Arşak Seğpusyan, ecnebi devletlerinde ve vilayet dâhilinde mümkün mertebe itibarın kuvvetli bir ticari fonksiyonu olduğunu belirtmiştir. Son günlerde küçük tacirlerin sermaye eksikliği sorunu yaşadıklarından büyük tacirlere olan ödemelerini geciktirdiklerini ve ticaret muamelelerinde bir itibar zedelenmesi yaşandığını ifade etmiştir (Arşak Seğpusyan, 1913: 266-267).

Ticaret-i Hariciyemiz başlıklı makalede Sarkis Nihad, *Osmanlı Devleti*'nin Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında bulunması ve bölgesinin önemli ticaret denizleri ile çevrili olması, Avrupa gibi sanayisi gelişmiş ülkeler ile Asya gibi gelişmemiş ülkelerin arasında bulunması gibi avantajlı faktörler yanında sahillerinde birçok liman ve körfezlerin mevcudiyeti, birçok maden ve ormanın mevcudiyeti, iklimin ziraat faaliyetlerine uygun olması ve verimli arazilerin olmasına karşın Osmanlı Devleti'nde ne ticaret ne sanayi ne de ziraat nazarından hiçbir gelişme gösterilemediğini belirtmiştir. İç ticaretin yolların gelişmemiş olması, nakliyatındaki pahalılık ve emniyetsizlik gibi engeller yüzünden gündün güne gerilediğini belirtmiştir (Sarkis Nihad, 1913: 116-117). Birçok deniz kıyısı olduğu halde deniz ticaretinin yabancı gemiler vasıtasıyla icra edildiğini ve Osmanlı'da kuvvetli bir vapur kumpanyasının olmadığını belirtmiştir. İmparatorluk dâhilinde sadece bir ticaret mektebi varken yirmiden fazla yabancı ticaret mekteplerinin olmasının üzüntü verici olduğunu belirtmiştir. Tek bir ticaret mektebi olmasına karşın bu mektebin öğrenci sıkıntısı yaşadığını belirten Sarkis Nihad, halkın ticarete olan ilgisizliğini eleştirmiştir. Bütün ticaret, sanayi ve mali müesseselerin ecnebi tarafından işletilmesinin görülmesine rağmen halkta halen özel teşebbüs ruhunun oluşmamasını ve bir teşebbüsün bile görülmemesini eleştirmiştir. Eğer terakki edilmek isteniliyorsa ticaret mekteplerinin artırılması gerektiğini, önemli şehirlerde ticaret müze ve sergileri tesis ederek ticaret erbabının teşebbüslerine destek verilmesi gerektiğini belirlemiştir (Sarkis Nihad, 1913: 118-119).

Dersaadet Ticaret Odası başlıklı makalede Sarkis Nihad, ticaretin gelişmesi için pazarların fazla olmasına bağlı olduğunu ve bu noktada ise en büyük vazifenin tüccara ait olduğunu belirtmiştir. Tüccarların ticaret muamelelerine vukufu olmayan hükümet memurlarını aydınlatmasını ve yabancı ülkelerle yapılacak ticaret anlaşmalarında hataya düşülmemesi için hükümete rehberlik etmesini önermiştir. Hükümetin uygulayacağı kanun ve nizamları, takip edeceği bayındırlık siyasetini, ticaretle ilgili rüsum ve tekalif gibi memleketin iktisadi durumuyla ilgili her teşebbüsünde hükümeti ikaz etmesi ya da hükümetin tüccara müracaat etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu gibi hususlarda hükümetin icraatına yön vermek ve ticarete ait birçok vazifeyi gerçekleştirmek için ticaret odalarının vücuda

geldiğini belirtmiştir (Sarkis Nihad, 1913: 133). Sarkis Nihad, ticaret odalarının gerçekleştireceği hizmetleri maddeler halinde sıralamıştır. Birinci olarak, ticaret mektepleri tesis etmek, kütüphaneler tesis etmek, konferanslar düzenlemek, gençleri yabancı ülkelere ticaret eğitimine göndermek, yabancı dil öğretmek, ticaret müze ve istihbarat daireleri kurmak. İkinci olarak, ticaret anlaşmalarının serbest fikirlerle akdedilmesini temini için kamuoyunu hazırlamak. Üçüncü olarak sanayi mülkiyet haklarının yurtiçi-dışında teminini sağlamada hükümeti teşvik etmek. Dördüncü olarak bülten, broşür, mecmua ve rapor gibi ticaret neşriyatı yapmak. Beşinci olarak programlarını dar bir bölgeden ziyade bütün memleketi kapsayacak şekilde olmasını sağlamak (Sarkis Nihad, 1913: 134). Sarkis Nihad, Osmanlı'da kurulmasından bu yana İstanbul Ticaret Odası'nın ticaret konusunda hiçbir girişimde bulunmamasını eleştirmiştir (Sarkis Nihad, 1913: 135). Taşra ticaret odalarının da pek de iyi olduklarının söylenemeyeceğini iler sürmüş ve Bursa Ticaret Odasından yakın bir zamanda Bursa şehri ve civarında bulunan çeşitli sanayi tezgâhların adedi hakkında malumat istediğini ancak oda reisinin şimdiye kadar böyle bir müracaata maruz kalmadıkları için odanın bu konuda hiçbir hazırlığı bulunmadığını belirttiğini ifade etmiştir. Resmi kayıtlara göre yüz elli ila yüz altmış kadar ticaret odasının olduğunu belirtmiş ve Fransa gibi ticarete kalkınmış bir memlekette ancak yüz yirmi ticaret odasının bulunmasına bakılırsa ülkedeki ticaret odalarının ekserinin sadece defterce mevcut olduklarını belirtmiştir. İstanbul, İzmir, Trabzon, Beyrut ve diğer önemli şehirlerdeki ticaret odalarının aktif hale getirtilmesini ve bunların ticaret için teşebbüslerde bulunulması önermiştir (Sarkis Nihad, 1913: 135).

Serbest Liman başlıklı makalede Sarkis Nihad, serbest liman denilen bölgelere mallarının ihraç edildiğini, buralarda malın satıldığını yâda şekil değiştirerek tekrar dışarı ihraç edildiğini ve tüm bu işlemlerde gümrük resminin alınmadığını belirtmiştir. Bu sebeple gümrük rüsumun alınmadığı bölgelere ticaret gemilerinin rağbet ettiğini vurgulamıştır. Bir limana fazla miktarda ticaret gemisinin uğrayarak oraya mal ihraç etmesinin limanda bir hareketlenmeye yol açacağını, burada birçok vapur kumpanyasının teşkil edileceğini, kayık ve mavnalarının sayısının çoğalacağını, araba ve otomobil gibi ulaşım araçlarının miktarının artacağını, limanla dâhili memleketleri bağlayan birçok şose ve şimendifer hatlarının tesis edileceğini belirtmiştir. Serbest bölgede birçok liman, iskele, rıhtım, dok, antrepo, fabrika, mağaza gibi yapıların inşa edildiğini ve bu bölgenin şehirden demir parmaklıklarla ayrıldığını ifade etmiştir (Sarkis Nihad, 1913: 161-163). Dersaadet limanının serbest bir liman haline gelmesi teklifinin Balkan Savaşı dolayısıyla Selanik ve Dedeağaç gibi limanların başta olmak üzere Rumeli'nin büyük kısmının Bulgar ve Yunanların eline geçmesiyle kısa sürede bölgedeki bu limanların İstanbul'un bir rakibi kesilme olasılığı nedeni ile Rumeli'yle iş yapan İstanbul'un ticaret çevrelerine bir darbe vurulması ihtimaline karşı *Dersaadet Ticaret Odası* tarafından verildiğini vurgulamıştır. Sarkis Nihad, sonraları serbest limanının tesisinde dikkat edilmesi gereken noktaları maddeler halinde sıralamıştır. Evvela: zamanın uygunluğu ikinci olarak serbest liman tesisine hükümetin mali gücünün uygunluğu, üçüncü olarak gelir kaynaklarının büyük kısmının gümrük varidatının teşkil ettiği ve çoğunluğunun İstanbul gümrükleri vasıtasıyla tedarik edildiği dikkate alınır ise böyle bir serbest limanının tesisine devlet gelirlerinin azalacağı olasılığı, dördüncü olarak İstanbul'u Anadolu ve Rumeli'ye bağlayan İstanbul'da bir serbest ulaşımın liman tesisine uygunluğu, beşinci olarak tesis edilecek serbest bölge dahilinde ecnebler tarafından birçok fabrika kurularak kendi emtialarını her şeyden muaf olmak üzere mamul hale getirmek ve ürünleri yerli ürünlerden ucuz satabilmek imkanı vermesi (Sarkis Nihad, 1913: 163-164).

Sanayi üretimi ve sanayileşme

Ticaretimizin Menabi başlıklı makalede Arşak Seğpusyan, sanayinin geri kalmasının göze çarpan ilk eksikliğin ziraatta modern alet ve edevatların eksikliği olduğunu vurgulamıştır. Makinelerin üretimde seri bir üretimin gerçekleştirilmesini sağladığını ancak Osmanlı Devleti'nin bu güçten istifade edemediğini belirtmiştir. Avrupa tezgâhların halıcılıkta bile ucuz mallar üretip ve Osmanlı Devleti'ne gönderdiğini ifade etmiştir. Osmanlı fabrikalarının Avrupa devletlerin büyük ve modern teçhizatlı sanayi fabrikaları ile mücadele etmesinin mevcut şartlarda imkânsız olduğunu vurgulamıştır. Sanayinin ilerlemesine yardımcı olacak gümrük usulü yönteminden Osmanlı'nın istifade edemediğini ifade etmiştir (Arşak Seğpusyan, 1913: 72-73).

Ticaret-i Hariciyemiz makalede Sarkis Nihad, sanayi sektörünün ilerleyemediğini vurgulamıştır. Dokuma sanayinin bile ehemmiyet verilmediğinden üretim gücünü kaybettiğini belirtmiştir. Osmanlı sanayisi büyük kumpanyalar eline düşerek günden güne gerilediğini ifade etmiştir. Himaye yöntemini

kabul edemediğinden sanayinin Avrupa rekabeti karşısında gerilediğini ve birçok sanatkârın sanatlarını terk ettiğini belirtmiştir (Sarkis Nihad, 1913: 117-118).

Memalik-i Osmaniye’de Fabrikacılık başlıklı makalede Sarkis Nihad, meşrutiyetin ilanından sonra her tarafta yerli malı kullanmak ve yerli sanayiye teşvik etmek üzere teşebbüslerin gerçekleştiğini ancak bu teşebbüslerden bir faydanın gerçekleşmediğini vurgulamıştır. Demiryolu hatlarının bulunduğu bölgelerde Avrupa ürünlerinin kolayca girebildiğini belirtmiş ve bu bölgelerde yerli sanayinin ya yok olduğunu yahut Avrupa ürünlerine ümitsiz şekilde rekabet ettiğini ifade etmiştir. Yerli fabrikalarının kapanmasının sebebi olarak sanayinin işlemesi için gerekli demir ve kömür gibi enerji kaynaklarında ülkenin fakir olmasına bağlamıştır. Bir ülkede fabrika tesisinin sadece gümrük tarifeleriyle gerçekleşmeyeceğini belirtmiş, hammadde ve enerji kaynaklarının fabrikanın yakınında bol miktarda veyahut fabrikaya naklinin kolaylıkla olması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca bunları işletecek nitelikli amele ve ustalara da ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir (Sarkis Nihad, 1913: 21). Yapılan araştırmalarda Anadolu kıtasında sadece Karadeniz’in Batı bölgesiyle Karesi sancağından başka hiçbir bölgede kömür madeninin bulunmadığını belirtmiş ve kömür madeni eksikliğinin sanayi üretim merkezlerinin tesisine engel oluşturduğunu vurgulamıştır. Kömür madenin üretildiği bölgelerde ya da az masrafla nakledilen bölgelerde kullanılmaları gerektiğini dile getirmiş ve bunun için deniz ulaşımının önem arz ettiğini belirtmiştir. Ancak Osmanlı’da iç deniz ulaşımının tesis edilemediğini ve nehirlerin çoğunun ulaşım imkânına uygun olmadığını ifade etmiştir. Bir bölgeden çıkan madenin ulaşım yetersizliği yüzünden nakledilemediğini ve bu yüzden hammaddelerin fazla üretilip ihraç edilemediğini belirtmiştir. Enerji açısından önemli bir kaynak bölgesi olan Irak ve Suriye bölgelerindeki petrol kaynaklarının olduğunu ifade etmiş ve Erzurum civarlarında, güneyde Bağdat vilayetinde Kerbala, Küfe ve Necef taraflarında bol miktar petrolün işletilmediğini dile getirmiştir. Sadece İskenderun taraflarındaki petrolün bir kumpanya tarafından işletildiğini belirtmiştir (Sarkis Nihad, 1913: 21-22).

Tabii Fabrikacılık başlıklı imzasız çıkan makalede *Felahat*, ülkenin her tarafında fabrikalaşma hevesinin uyandığından beri Edirne’de porselen fabrikası, İzmir’de kiremit-tuğla fabrikası İstanbul’da pamuk, yün ve kumaş fabrikası gibi fabrikalarının açılışı için çeşitli imtiyazların verildiğini belirtmiştir. Bu girişimleri sevinçle karşıladıklarını ancak şartlar dikkate alınırsa yurtiçinde fabrikalaşma girişimleri yerine Osmanlı’nın ziraata daha elverişli olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı Devleti’nin tüm iktisadi kuvvetini ziraata kanalize ederse tarımsal üretimin artacağını ve refah içerisinde yaşanacağını belirtmiştir. Hammadde temin etmeksizin fabrika projeleri hazırlanmasının hayal olduğunu vurgulamıştır. Ziraatı geliştirmeksizin fabrikacılığın tesis edilemeyeceğini belirtmiş ve topraktan fazlaca hasılat elde edildiği zamanda Osmanlı’nın refaha erişeceğini vurgulamıştır. Ziraat geliştiğinde sanayinin kendiliğinden gelişeceğini belirtmiştir (Felahat, 1918: 818). Bazılarının bir bütün olduğundan aynı zamanda ziraat ve sanayinin terakkisine aynı derecede çalışılmasını talep etmesini eleştirmiş ve Osmanlı gibi maarif ve maliyesi gelişmemiş bir ülkede aynı zamanda ziraatı ve sanayinin geliştirmenin imkânsız olduğunu vurgulamıştır. Osmanlı sanayisinin gelişmemesinin sebebini ise ziraatın terakki edememesine bağlamıştır (Felahat, 1918: 819-820).

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin iktisadi sektör olarak tarımsal bir ülke konumunda olması ve siyasi konuların genelde sansür edilmesi gibi faktörler sonucu birçok ziraat yayını çıkmış ve siyasi gazetelerde tarımsal konular fazlaca yer almıştır. II. Meşrutiyet döneminde ziraat alanında yayımlanan dergilerden *Felahat*, bir ziraat dergisi olarak çıkmasına karşın iktisadın diğer sektörlerine ve sorunlarına değinmiştir. *Felahat*, II. Meşrutiyet döneminde yaşanan iktisadi sorunlara yönelik bir yayım politika sergilemiş ve çıkan yazıların içeriğinin çoğu Osmanlı Devleti’nin iktisadi sorunları oluşturmuştur. Bu yazılarda Osmanlı Devleti’nin ne gibi ekonomi politikaları gerçekleştirdiği takdirde iktisadi gelişmesinin yaşanacağını belirtmiş ve iktisadi sektör olarak tarıma fazla önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Felahat, Osmanlı çiftçilerinin zirai ekimlerinde onlara yardımcı olacak ve bilgi birikimlerini artıracak yazıların çıkmasına da özen göstermiş ve çıkan makaleleri halkın rahat anlaması için gazete dilinin sade ve anlaşılır olmasına çaba göstermiştir. Çiftçilerin geleneksel tarım yöntemleri yerine modern yöntemlerini uygulanmasını ve makineleşme kullanımının yaygınlaşmasına gayret etmiştir. Çiftçilerin ziraatında yaşanan sorunlara değinmiş ve bunların çözümü için çeşitli öneriler getirmiş ve sorunları

dillendirerek bunların ortadan kaldırılması bir kamuoyu oluşmasına çalışmıştır. Çiftçilerin üretimlerini artırmalarını talep etmiş ve pazara yönelik bir endüstriyel ve hayvansal üretimin gerçekleştirilmesiyle hem kendi refahın artacağını hem iktisadi gelişimin gerçekleşeceğini ileri sürmüştür. *Felahat*, bir ziraat dergisi olmasına karşın ticaret, sanayi ve ulaşım gibi konular da derginin değindiği iktisadi sektörler olmuştur. Dergide çıkan yazılar daha çok tarımsal üretimle ilişkili şekilde işlenmiş ve ticaretin, sanayinin ve ulaşımın gelişmesinin tarımsal üretimi artıracığı ifade edilmiştir.

Kaynakça

- A. Barzılay. (14 Mayıs 1913). Vesait-i nakliye terakki-i ziraatın lazımı gayri mefarikidir. *Felahat*. 4, 55-57.
- Arıcı. (14 Ocak 1914). Arıcılık: Faydalı malumatlar. *Felahat*, 20, 314-315.
- Abdulahkem Haras. (14 Ağustos 1913). Peynir meselesi-koyun sütü. *Felahat*, 10, 145-147.
- Ahmet Talat. (14 Haziran 1913). Ziraat makineleri: Buhar pullukları hakkında bir iki söz. *Felahat*. 6, 83-87.
- Arşak Seğpusyan. (28 Mayıs 1913). Ticaretimizin menabi, *Felahat*. 5, 71-74.
- Arşak Seğpusyan. (28 Kasım 1913). Buhran-ı İtibari, *Felahat*. 17, 266-267.
- Aydın vilayetinin 1328 senesi hasılatı. (28 Nisan 1913). *Felahat*. 3, 44.
- Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayımları. (1938). Türk ziraat tarihine bir bakış. Devlet. Bir memlekette ziraat nasıl terakki eder. (Eylül 1918). *Felahat*, 65, 852-855.
- Dabağyan, L. P. (2010). *Geçmişten günümüze millet-i sadıka-i Osmanlı Ermenileri*. Yedigöller.
- Dünyanın tütün istihlakı. (14 Mayıs 1913). *Felahat*, 4, 61-62.
- Fazıl. (14 Aralık 1913). Usul-i muhasebe-i ziraiye, *Felahat*, 18, 282-283.
- Fazıl. (14 Ocak 1914). Usul-i muhasebe-i ziraiye muhasebe-i ziraat. *Felahat*. 20, 315-316.
- Felahat. (28 Kasım 1913). Sanayi-i ve ziraatta makinelerin ehemmiyeti. *Felahat*. 17, 262. *Felahat*'ın 1-67. sayıları.
- Felahat*. (28 Mart 1913a/14 Nisan 1913b/28 Nisan 1913c/14 Mayıs 1913d/28 Mayıs 1913e/14 Haziran 1913f/14 Temmuz 1913g/14 Ağustos 1913h/14 Eylül 1913i/28 Aralık 1913k/14 Mart 1915a). 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 10, 12, 19, 37, ks.
- İfade-i mahsus: İki söz. (28 Mart 1913). *Felahat*. 1, 1-2.
- İslam ziraat ve arazi şirketleri. (14 Temmuz 1914). *Felahat*. 32, 497-498.
- İşe meselesi. (Eylül 1918). *Felahat*. 65, 850-851.
- İzmir zeytin hasılatı. (28 Mayıs 1913). *Felahat*. 5, 77.
- İhsan. (1 Temmuz 1917). Nebatat-ı sanayinin ehemmiyeti: şeker pancarı ziraatı. *Felahat*. 49-50, 705-708.
- İhsan. (28 Nisan 1913). Bizde sütçülük nasıl terakki edebilir. *Felahat*. 3, 33-35.
- İhsan. (14 Haziran 1913). Müşterek-ül menfa-ı süthanelerin suret-i tesisi ve idaresi. *Felahat*. 6, 81-83.
- Kavanin-i ziraiye. (Ağustos 1918). *Felahat*. 64, 834-839.
- Kastamonu vilayetinin keten hasılatı. (28 Nisan 1913). *Felahat*. 3, 44.
- Memalik-i Osmaniye'de tütün ziraatı. (28 Haziran 1914). *Felahat*. 31, 481-482.
- Memalik-i Osmaniye'de tiftik hasılatı. (28 Nisan 1913). *Felahat*. 3, 44.
- Muhabir mektupları Manisa'dan: Manisa pamukları. (28 Mayıs 1913). *Felahat*. 5, 74.
- Memalik-i Osmaniye'de pamuk ziraatı. (28 Ağustos 1913). *Felahat*. 11, 176.
- Memalik-i Osmaniye'de pamuk ziraatı. (14 Haziran 1914). *Felahat*. 30, 465-467.
- Meclis-i Mebusan'da ziraat bütçesi. (14 Ağustos 1914). *Felahat*. 34, 529-532.
- Ohannes. (28 Nisan 1913). Muhabir mektupları: Adana'dan, *Felahat*. 3, 46-47.
- Paşa. (28 Kasım 1913). Sanayi-i ve ziraatta makinelerin ehemmiyeti, *Felahat*. 17, 258-262.
- Sebuh. (1 Temmuz 1917). Memalik-i Osmaniye'de sanayi şekeri: şeker pancarı ziraatı mı yoksa şeker kamışı ziraatı mı? Bir şeker fabrikasının ehemmiyeti ne merkezdedir. *Felahat*. 49-50, 714-720.
- Sebuh İstipanyan. (28 Mayıs 1913). Posta tasarruf sandıkları. *Felahat*. 5, 65-68.
- Senekerim İstipanyan. (14 Kasım 1913). Ziraatta hususiyet. *Felahat*. 16, 242-244.
- Senekerim İstipanyan. (28 Aralık 1913). Ziraatın ve teksir-i hayvanların terakkisi, *Felahat*. 19, 291-294.
- Sarkis Nihad. (28 Ağustos 1913). Serbest liman. *Felahat*. 11, 161-164.
- Sarkis Nihad. (14 Temmuz 1913). Ticaret-i hariciyemiz. *Felahat*. 8, 116-119.
- Sarkis Nihad. (28 Temmuz 1913). Dersaadet ticaret odası. *Felahat*. 9, 233-235.
- Sarkis Nihad. (14 Nisan 1913). Memalik-i Osmaniye'de fabrikacılık. *Felahat*. 2, 21-23.

- Stepanyan, H. (2014). *Ermenilerin Osmanlı İmparatorluğuna katkısı*. Gasprint
- Seropyan, V. (1999). Karekin Deveciyan. *Yaşamlarıyla ve yapıtlarıyla Osmanlılar ansiklopedisi c.1*. Yapı Kredi.
- Sütçülük: Süt Sağan Makineler. (28 Ocak 1914). *Felahat*. 21, 324-326.
- Şahin, N. (2015). *Osmanlı Ermenileri ve İkinci Meşrutiyet*. Çizgi.
- Tabii fabrikacılık. (Temmuz 1918). *Felahat*. 63, 818-820.
- Tavukçu. (28 Aralık 1913). Tavukçuluk: Faydalı malumatlar. *Felahat*. 19, 299-300.
- Yorgi Pasalti. (14 Haziran 1913). Tiftik ticareti ve tiftik keçisinin lüzumu ıslahı. *Felahat*. 6, 87-90.
- Yervant Zeki. (14 Eylül 1913). Yumurtacılık. *Felahat*, 12, 183-184.
- Ziraat sendikaları. (14 Ocak 1914). *Felahat*. 20, 318.
- Ziraat-ı milliye. (28 Temmuz 1914). *Felahat*. 33, 513-515.
- Ziraat ancak hürriyetle payidar olabilir. (28 Temmuz 1913). *Felahat*. 9, 129-130.

Etik kurul onayı

Çalışma arşiv çalışması sebebiyle araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.